

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE

Vliv sourozeneckých konstelací

Bakalářská práce

České Budějovice 2020

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Veronika Plachá, Ph.D.

Vypracovala:

Jana Mocková

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury. Souhlasím, aby práce byla uložena na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Českých Budějovicích 10.7.2020

Jana Mocková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své práce Mgr. Veronice Plaché, Ph.D. za její pomoc, cenné rady a připomínky.

Anotace

Bakalářská práce v teoretické části představuje teorie popisující vliv sourozeneckých konstelací a názory některých psychologů na oblast sourozeneckých vztahů. Praktická část mapuje pohled rodičů na povahu a chování jejich dětí vzhledem k problematice sourozeneckých konstelací a vzájemných vztahů, zkušeností s přípravou dítěte na narození mladšího sourozence a s podporou sourozeneckých vztahů. Dále představuje zkušenosti a názory učitelek mateřských škol na vliv sourozenecké pozice na chování a prožívání dětí a proměnu chování dítěte v souvislosti s narozením mladšího sourozence. Výzkum prokázal, že pohled a zkušenosti rodičů i učitelek MŠ se do velké míry shodují a rovněž korespondují s teoriemi A. Adlera a K. Lemana, s výjimkou jedináčků, kde se pohled rodičů od pohledu učitelek i od uvedených teorií do určité míry liší. Také bylo zjištěno, že většina dětí dotázaných rodičů se potýkala po narození mladšího sourozence s určitými problémy, jež potvrzovaly zkušenosti psychologů uvedené v první části práce. Výzkum dále ukázal, že sourozenecké vztahy mezi dětmi dotázaných rodičů jsou převážně dobré a že se rodiče tyto vztahy snaží podporovat poměrně podobnými způsoby.

Klíčová slova

Sourozenecké konstelace, narození mladšího sourozence, sourozenecké vztahy, rodiče, učitelé MŠ.

Annotation

This bachelor's thesis in the theoretical part presents theories describing the influence of sibling constellations and the views of some psychologists on the field of sibling relationships. The practical part maps the parents' view of the nature and behavior of their children with regard to the issue of sibling constellations and mutual relationships, experience with preparing a child for the birth of a younger sibling and with the support of sibling relationships. It also presents the experiences and opinions of kindergarten teachers on the influence of the sibling position on the behavior and experience of children and the change in child behavior in connection with the birth of a younger sibling. The research showed that the view and experience of parents and kindergarten teachers largely coincide and also correspond to the theories of A. Adler and K. Leman, with the exception of the only ones, where the parents' view differs to some extent from the teachers' point of view. It was also found that most of the children of the interviewed parents faced certain problems after the birth of a younger sibling, which was confirmed by the experience of psychologists mentioned in the first part of the work. The research also showed that the sibling relationships between the children of the interviewed parents are mostly good and that the parents try to support these relationships in relatively similar ways.

Keywords

Sibling constellations, birth of younger sibling, sibling relationships, parents, kindergarten teachers.

Obsah

1. Úvod.....	2
2. Teoretická část bakalářské práce.....	3
2.1. Představení základních teorií vlivu sourozeneckých konstelací	3
2.1.1. Teorie Alfreda Adlera	3
2.1.2. Teorie Kevina Lemana.....	10
2.2. Charakteristiky jednotlivých sourozeneckých pozic	15
2.2.1. Podle Alfreda Adlera (1994).....	15
2.2.2. Podle Kevina Lemana (2016).....	18
2.3. Sourozenecké vztahy	22
2.3.1. Vztah rodičů k dětem, vznik žárlivosti.....	22
2.3.2. Jak rozpoznat žárlivost	24
2.3.3. Jak pomoci dětem přijmout malého sourozence a překonat žárlivost.....	26
2.3.4. Jak omezit žárlivost a soupeření u odrostlejších dětí	29
3. Praktická část bakalářské práce	31
3.1. Úvod	31
3.2. Cíl výzkumu	31
3.2.1. Výzkumné otázky	31
3.3. Volby výzkumného přístupu a metody sběru dat.....	32
3.4. Etické otázky výzkumu	32
3.5. Představení výzkumného souboru.....	32
3.6. Představení výsledků rozhovorů.....	34
3.6.1. Rozhovory s rodiči	34
3.6.2. Rozhovory s učitelkami mateřských škol	47
3.7. Shrnutí všech výsledků výzkumu	56
3.7.1. Pohled rodičů na sourozeneckou problematiku a na vliv pořadí narození na povahu dětí	56
3.7.2. Pohled učitelek mateřských škol na problematiku vlivu pořadí narození na povahu a chování dětí a na problematiku reakce dětí na narození sourozence	58
3.8. Diskuse	61
4. Závěr.....	66
5. Literatura.....	67

1. Úvod

O vlivu sourozeneckých konstelací jsem přemýšlela už odedávna. Mnohokrát jsem uvažovala nad tím, jak je možné, že se někteří lidé chovají určitým způsobem, a jejich vlastní sourozenci se projevují často úplně jinak. Protože pocházím z poměrně velké rodiny, měla jsem možnost toto pozorovat už od dětství - rodiče a jejich sourozenci, sourozenecké skupinky bratranců a sestřenic i já a moji sourozenci. Zajímaly mě ale samozřejmě i vztahy v těchto řadách sourozenců. Většinu ze zmíněných sourozeneckých vztahů bych mohla označit jako „velmi pěkné“, „srdečné“ a podobně, ale objevila jsem i takové, které tak laskavé nebyly.

O mnohém jsem také už od dětství slýchala od dospělých – první dítě „to“ má většinou „tak“, druhé dítě zase „tak“. Asi nejčastěji jsem zaslechla něco o zodpovědnosti prvorozených a o vychytralosti a „diplomacii“ druhorozených.

Jak jsem pak časem sama zjistila, u mnoha osob to tak skutečně je. Ovšem neplatí to vždy a u všech párů (či skupinek) sourozenců. Zajímalo mě, čím to může být. Proč je jeden prvorozený velmi pořádkumilovný, a proč jiný prvorozený má ve svých věcech velký nepořádek? Proč některý druhorozený následuje svého sourozence, a jiný dělá ve všem pravý opak? Proč někoho z jedináčků můžeme označit za rozmazleného, a jiného nikoliv? Proč jsou mnozí benjamínci vyhledávanými baviči společnosti, ale další jsou spíše tišší, nebo dokonce introverti? Dále jsem se ptala: je možné určité povahové nastavení, ladění dítěte nějakým způsobem ovlivnit, ba i změnit, pokud dítěti z jeho přístupu k životu, jeho cítění a chování plynou časté problémy? Co mohou udělat sami rodiče? Jak lze dítěti pomoci? Tak jsem se ptala i já sama jako matka, zejména když jsem byla postavena před - u dětí poměrně frekventované - potíže, které se vyskytly u staršího syna poté, co přišel na svět jeho mladší bratříček. Tehdy jsem pátrala po tom, jakým vhodným způsobem bych mohla svému prvorozenému dítěti pomoci. Také jsem se snažila zjistit, jak správně podporovat vztah mezi svými dětmi, aby byl hezký. A v souvislosti s mým budoucím povoláním mě rovněž zajímalo, jakým způsobem – a zda vůbec – mohu v tomto směru dětem pomoci jakožto jejich učitelka. Také na tyto otázky budu v teoretické části své práce hledat odpovědi.

V praktické části práce se budu snažit na základě rozhovorů s učitelkami mateřských škol a s rodiči dětí zjistit možný vliv sourozeneckých konstelací na povahu a chování

dětí, dále změny v chování dětí po narození jejich mladšího sourozence, podobu a vývoj sourozeneckých vztahů a jejich rodičovskou podporu.

Cílem bakalářské práce je přiblížit teorie sourozeneckých konstelací a problematiku sourozeneckých vztahů a ověřit platnost těchto teorií v dnešní době.

2. Teoretická část bakalářské práce

2.1. Představení základních teorií vlivu sourozeneckých konstelací

Ve svém zkoumání charakteristik jednotlivých pozic v rodině danými pořadím narození a zkoumání sourozeneckých vztahů i problémů, které z těchto vazeb mohou vycházet, jsem se zaměřila na psychology Alfreda Adlera a Kevina Lemana, kteří se touto problematikou zabývali a o své poznatky se podělili v publikacích *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*¹ a *Sourozenecké konstelace*².

Co to vlastně *sourozenecké konstelace* jsou? Například Kevin Leman vysvětluje, že se jedná o pořadí, ve kterém se děti narodily³.

2.1.1. Teorie Alfreda Adlera

Alfred Adler (1870-1937), rakouský psycholog a lékař-psychiatrik, byl zakladatelem individuální psychologie. Jak píše Victor J. Drapela ve své knize *Přehled teorií osobnosti*⁴, Adlerova psychologická teorie (individuální psychologie), zdůrazňovala "začlenění člověka do společnosti". Adler pojímal osobnost coby "jednotnou, účelnou

¹ ADLER, Alfred. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh, 1994.

² LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016.

³ Tamtéž, s. 16

⁴ DRAPELA, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha : Portál, 2011.

soustavu"⁵. Původně vycházel z učení Sigmunda Freuda, svého učitele a spolupracovníka, později se ovšem vydal vlastní cestou; měl četné výhrady k některým Freudovým názorům.

Podle Adlera, jak píše ve své publikaci *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*⁶, je základem pochopení dítěte porozumění jeho životnímu stylu. Svůj specifický životní styl si každé dítě vytvoří do svých čtyř až pěti let věku. Po překročení této věkové hranice už vše, co k němu přichází, přijímá, posuzuje a třídí na základě utvořeného životního stylu a jeho logických zákonitostí, které ho pak ovlivňují až do konce jakkoli dlouhého života. Z tohoto životního stylu pak i vycházejí i veškeré povahové rysy dítěte, jeho názory i pravidla, jimiž se řídí. Tedy vše, co nadále dítě pozná, s čím a kým se potká, už chápe a hodnotí podle svého životního stylu - ten následně všemu dává smysl a směr.⁷ Adler vysvětluje, že „...*síla životního stylu...prosadí určité schéma apercepce a jedinec začne usilovat o naprostou shodu svých závěrů a své aktivity s touto ideální konečnou formou. Upevňuje se to, co ji ve vědomí nenarušuje a může s ní existovat synchronně. Ostatní je zapomenuto, zbaveno síly nebo působí dále jako nevědomá šablona...*“⁸

Abychom životnímu stylu konkrétního dítěte mohli skutečně porozumět, neobejdeme se, jak autor uvádí, bez dovedností interpretace a luštění, protože na základě detailů se lze dobrat poznání celku, zde tedy na základě porozumění projevům chování postupně odhalit směřování člověka⁹.

Z normálního zdravého vztahu dítěte s matkou přirozeně vzniká pocit sounáležitosti, který, jak Adler zdůrazňuje, „*je podstatou individuální psychologie*“¹⁰. Bez tohoto pocitu se vlastně nikdo v životě neobejde. Potřebujeme ho, abychom v životě dobře obstáli, abychom si vytvářeli kvalitní vztahy, abychom byli platnými členy společnosti.

Jak ale všichni dobře víme, rozhodně nežijeme v dokonalé společnosti, kde se vyskytují ideální nebo aspoň téměř ideální lidé, ideální matky. Je mnoho matek, které si potřebnou vazbu se svým dítětem z různých důvodů nedokážou vytvořit. Pokud v

⁵ DRAPELA, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha : Portál, 2011., s. 41

⁶ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994.

⁷ Tamtéž, s. 5

⁸ Tamtéž, s. 5

⁹ Tamtéž, s. 6

¹⁰ Tamtéž, s. 11

tomhle zásadním vztahu matku dokáže nahradit otec nebo nějaká jiná osoba, dítě se většinou vyvíjí normálně. Na tuto problematiku ovšem někteří další odborníci nazírají jinak. Podle mnohých je matka osobou naprosto nenahraditelnou, již sebelepší otec, babička nebo chůva prostě zcela nahradit nedokážou.

Adler cítí jako nutnost, aby dítě s někým navázalo blízký, důvěrný vztah, protože pouze z takového vztahu se rodí pocit sounáležitosti. A pouze tehdy, když je pocit sounáležitosti vytvořen, se tento může posunout dále, na další osoby - v rodině i mimo ni¹¹. Rodina a vztahy v ní jsou tudíž tím zásadním pro každého člověka¹². S tímto můžeme jistě všichni souhlasit.

Ale co rodiny, kde jsou věci jinak? Například tam, kde někdo z rodičů chybí nebo nefunguje, nebo tam, kde se u dětí vyskytuje nějaký závažný vrozený problém? Adler se podrobně vyjadřuje k případům, kdy je pocit sounáležitosti oslabený nebo dokonce vůbec není. Z jeho letitých zkušeností se ukazuje, že takovým nedostatkem často trpívají jednak děti neduživé, slabé a nemocné, dále děti rozmazlené a nakonec děti nemilované, nenáviděné, nechtěné. **Zdravotně oslabené děti** proto, že jsou příliš zatížené svými obtížemi; vlastně jsou nedobrovolně nuceny se zaměřovat na svoji osobu, proto se u nich do určité míry rozvíjejí sobecké rysy, které se neslučují s rozvojem pocitu sounáležitosti. Choré, neduživé, postižené dítě mají rodiče tendenci většinou rozmazlovat (častěji matka), ale jsou i případy, kdy někdo z rodičů (častěji otec) takovému dítěti nedokáže dát dostatek lásky a pozornosti. Obojí pak většinou může vést k nedostatku sounáležitosti.

Rozmazlenými Adler myslí děti, kterým bylo v podstatě rodiči, typičtěji matkou, zabráněno samostatně fungovat, jednat. Takové děti nejsou aktivní, jsou zvyklé, že vše půjde dobře, aniž by se musely nějak snažit, proto většinou neuspějí, pokud mají něco samy vykonat. I z toho důvodu se jim všechno jeví jako obtížné a přestávají si věřit.

Nemilované, nenáviděné děti nikdy nepoznaly láskyplné vztahy, především onu důležitou prvotní vazbu na matku. V důsledku toho se u nich pocit sounáležitosti nemohl vytvořit a ony nedokážou projevit skutečný zájem o další lidi¹³. Děti nemanželské, nechtěné, sirotci či děti „mrzáčci“ jsou tedy podle autora mnohdy dětmi

¹¹ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., s. 9

¹² Tamtéž, s. 13

¹³ Tamtéž, s. 12

nemilovanými. To jistě platilo v Adlerově době. Otázkou je, zda se takové děti vyskytují i dnes. Bohužel, jak všichni víme, i dnes je dětí nemilovaných nebo fyzicky týraných či zneužívaných hodně. Samozřejmě ne všechny děti jsou týrány či zanedbávány: někdy mohou mít i příkladnou péči, ale chybí jim láska a její hřejivé projevy. Podle Adlera nemilované děti mohou svět vnímat jako nepřátelský prostor, nikomu nedokážou věřit. Samozřejmě ne všechny rozmazlené nebo nějakým způsobem handicapované děti se budou chovat problematičtě. ¹⁴

Kromě těchto případů Adler uvádí ještě další možnost problémů: vztah matka-dítě se mohl vyvíjet správně, ovšem došlo k určité fatální změně, po níž se objevily velké potíže. A mezi takové změny mnohdy patří právě **narození mladšího sourozence**, které některé děti vnímají od své matky jako zradu a mohou ji do určité míry zavrhnout ¹⁵. Matka ovšem může vývoj svého dítěte blokovat i **příliš silným připoutáním k sobě** (kdy se pocit sounáležitosti sice vytvoří, ale už se nerozšíří na další osoby mimo matku). ¹⁶

Podle Adlera najdeme v kořenech problematičtěho chování dětí a tím pádem i v kořenech zločinnosti vždy nedostatek sounáležitosti s druhými, ať už se jedná o alkoholiky, zloděje, sexuálně perverzní osoby a podobně, nebo o neurotiky a také sebevrahy ¹⁷. Tito lidé jsou zvyklí zásadně upřednostňovat své potřeby před potřebami druhých osob: berou, ovšem nedávají zpět ¹⁸.

A jak vlastně vypadají projevy dětí s deficitem pocitu sounáležitosti? Takové děti mohou například lhát, krást, utíkat, podvádět, nepracovat, být pasivní, vyhýbat se překážkám a úkolům – včetně školních povinností, být nesamostatné, selhávat v různých úlohách, chtít mít převahu nad ostatními, mít málo kamarádů a podobně. Důvodem je, že nezvládají kooperaci s druhými. Úkoly se jim zdají příliš těžké – a ony nenalézají dostatek odvahy k tomu, aby je vyřešily, aby se postavily životním překážkám ¹⁹. Adler vysvětluje, že tyto děti mají „*příliš malý pocit sounáležitosti, takže se vlastně necítily v těžkostech „jako doma“ a pohodlnější pro ně bylo váhat, zastavit se, vyhnout se, vystačit si s neužitečným řešením momentálního problému, které samo*

¹⁴ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., s. 13

¹⁵ Tamtéž, s. 27

¹⁶ Tamtéž, s. 12

¹⁷ Tamtéž, s. 13

¹⁸ Tamtéž, s. 10

¹⁹ Tamtéž, s. 13

*o sobě už obsahuje poškození druhých.*²⁰ Skutečná povaha dítěte (a tím pádem i jeho případný špatný vývoj) se projeví až tehdy, když se dítě setká s nějakou životní překážkou, nějakým úkolem nebo nepříjemností, nikoli v příjemných situacích. Například jednou z typických problematických oblastí školních potíží bývá matematika. Tam totiž neobstojí učení se nazpaměť nebo množství pravidel, jichž by bylo možné se podržet. Počty vyžadují kombinování, což znamená velmi samostatnou práci dítěte, a to, jak vidíme, tyto děti příliš nezvládají²¹.

Podle Adlera se všechny děti rodí dobré, nezkažené²². Už od útlého věku musí každé dítě fungovat s pocitem méněcennosti „*a pokouší se ho kompenzovat tím, že usiluje o totální převahu a rozvíjí své síly, aby si poradilo se všemi těžkostmi. Rozlišujeme, jestli se o to snaží v prospěšných nebo neúčinných sférách života. Oblast prospěšná je prospěšná obecně,*...“²³ Výrazem "správné" nebo „prospěšné“ Adler myslí vždy jen to, co je obecně správné - tedy užitečné pro společnost, ne pouze pro jedince. Stejně je to i s pojmem "krásné"²⁴.

Nyní už rozumíme tomu, proč se u dětí mohou vyskytovat výchovné problémy, i tomu, proč jsou zmíněné problémy u některých dětí výrazně častější. Co ale Adler vlastně říká o léčbě těchto „postihnutých“?

Adlerova "léčba" dětí s výchovnými problémy se většinou zakládá na povzbuzení dětí. Dětem je nutné dodat kuráž do života, aby si věřily, že dokážou překonat všechny překážky a úkoly. Podle konkrétní situace může být součástí práce s těmito dětmi také utěšování (třeba při výskytu nehezkého chování nějakého člena rodiny k těmto dětem). Stěžejním bodem terapie je poukázání na chyby dítěte, což musí být prováděno vždy opatrně. Tyto omyly vycházejí, jak jsme se již dozvěděli, z chybně utvořeného životního stylu. Základem úspěchu je, aby děti dokázaly s pomocí terapeuta (nebo i rodiče či jiné blízké osoby) své omyly opravdu pochopit a na základě toho pozměnit svůj životní styl. (Jak již víme, po čtvrtém až pátém roce života dětem žádné vnější výchovné zásahy nepomohou, změna u dítěte je už možná pouze jeho vlastním působením.²⁵)

²⁰ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., s. 15

²¹ Tamtéž, s. 21

²² Tamtéž, s. 35

²³ Tamtéž, s. 15

²⁴ Tamtéž, s. 7

²⁵ Tamtéž, s. 16

Kritizování dětí a výčitky Adler nedoporučuje - a to ani rodičům nebo učitelům. Projevy lásky a skutečného pochopení jsou mnohem cennější a v léčbě účinnější. Dítě potřebuje vztah založený na opravdové důvěře, na přátelství²⁶. Rovněž tresty Adler naprosto nedoporučuje - a to nejen ty fyzické, ale například ani tresty formou ztráty nějaké výhody a podobně, a to z toho důvodu, že téměř nikdy nepomohou, spíše situaci ještě zhorší.

Možnosti, jak těmto dětem pomoci, ale jsou i na straně **mateřských škol**. Adler upozorňuje učitelky na typy "problematických" dětí, s nimiž se lze ve školce setkat. Vysvětluje příčiny jejich chování (jako například nerozpoznaná levorukost, nedostatek lásky doma, narození mladšího sourozence a další). Protože, jak víme, mnohým dětem bohužel matka (a někdy ani jiná osoba místo ní) nedokáže být tím opravdovým bližním, vidí zde Adler velký úkol pro učitelky mateřských škol: u svěřených dětí nastoupit roli matky a snažit se poopravit omyly skutečných matek. Zejména se to týká vzbuzení pocitu sounáležitosti a jeho rozšíření dále, ale také skutečného pochopení a povzbuzení.²⁷

Adler často dává problematické projevy dětí do souvislosti s jejich **pořadím narození** - a to i v návaznosti na určité pohlaví dětí (například specifické problémy a pocity staršího bratra, který má mladší sestru²⁸). Victor J. Drapela ve své knize *Přehled teorií osobnosti*²⁹ píše: "*podle Adlera je potřeba rané socializace v rodině úzce spjata s pořadím narození sourozenců*"³⁰, a že zmíněný autor "*pokládal pořadí narození sourozenců v rodině za ukazatel jejich budoucích postojů a vzorců chování*".³¹ Sourozenecká rivalita je podle Adlera tím, co děti velmi ovlivňuje, proto když se setkáme s nějakým případem problematického chování u dětí, je pro správné pochopení a následné řešení těchto potíží nutné znát pořadí narození onoho konkrétního dítěte³².

²⁶ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., s. 24-25

²⁷ Tamtéž, s. 149-156

²⁸ Tamtéž, s. 31

²⁹ DRAPELA, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha : Portál, 2011.

³⁰ Tamtéž, s. 47

³¹ Tamtéž, s. 43

³² ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., s. 155

Adler tedy vidí v sourozeneckých vztazích mnoho příčin problematického dětského chování. Ale (stejně jako později Leman) pořadí narození (a z toho vyplývající typické rysy jednotlivých pozic) nebere jako jediné určující měřítko. V jím uváděných případech dětí se nedostatek pocitu sounáležitosti, který stojí za mnoha dětskými potížemi, objevuje jak u prvorozených, tak u druhorozených i u dalších pozic. Adler uvádí různé okolnosti, které do rodinných vztahů (a jejich podoby) vstupují.

Problémem například je, když rodiče některému z dětí dávají **přednost před ostatními**. Takové dítě bývá podle Adlera většinou **rozmazlené**, kdežto jeho sourozenci zase mohou trpět **pocitem nedostatku lásky a pozornosti**. S tím se pak vyrovnávají po svém. Jsou děti, které mohou utíkat z domu, a hledat pozornost a cit jinde; jiní se zase snaží za každou cenu upoutat pozornost rodičů (aby ti byli nuceni se jim věnovat nebo se jimi zabývat), přičemž, jak jsme se již dozvěděli, to děti mohou dělat způsoby prospěšnými (snaží se být dobrými žáky, snaží se rodičům i sourozencům pomáhat, snaží se všem zavděčit atd.), nebo neprospěšnými (různě vyrušují, mohou být agresivní, nebo naopak velmi pasivní, někdy plačtiví, ustrašení, mívají potíže ve škole, ve vztazích se sourozenci i rodiči apod.).

Všechno je jinak rovněž v případě, že se jedná o **dítě "slabomyslné"**, tedy podprůměrně inteligentní. Slabomyslní podle Adlera potřebují zcela speciální výchovu. Faktorem, který pak vychází z Adlerovy doby, je **nerozpoznaná levorukost**. Dříve všechny děti musely psát pravou rukou, ať už byla jejich laterálita jakákoliv. Velká část leváků s tím měla pochopitelně potíže: špatně a pomaleji psali i kreslili, což jim snižovalo známky i sebevědomí. (Je zajímavé, že Adler známkování ve škole zavrhoval.³³).

Drapela upozorňuje, v dnešní době je třeba při uplatňování Adlerových poznatků /zkušeností o důležitosti pořadí narození dětí v rodině postupovat velmi uvážlivě, protože zatímco v Adlerově době bylo obvyklé, že ženy měly děti narozené s velmi malými věkovými rozdíly, dnes jsou častější mezi sourozenci spíše větší časové odstupy. Avšak i přesto Drapela považuje aspekt pořadí narození dětí za jeden z

³³ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., s. 28

"užitečných prvků" pro (psychologické) poradenství, jakožto klíč k objasnění dětského chování.³⁴

2.1.2. Teorie Kevina Lemana

Kevin Leman (narozen 1943), psycholog a spisovatel, pochází ze Spojených Států amerických. Velice oblíbený, vtipný a stále přednášející odborník a autor mnoha populárních knih ve svém díle o sourozeneckých vztazích mimo jiné hojně vychází ze svých vlastních zkušeností nejmladšího ze tří sourozenců a otce pěti dětí.

Lemanovy poznatky pocházejí tedy jednak z jeho osobních zkušeností otce velké rodiny a také bratra svých sourozenců, a ovšem z velké části z jeho 35 let dlouhé psychologické praxe a studia míry vlivu těchto konstelací na utváření osobnosti člověka.³⁵

Leman poukazuje na to, co vše se dá dělat s tím, že známe **sourozenecké konstelace** – své i osob v našem okolí. Pochopením jednotlivých sourozeneckých pozic lze podle něj dosáhnout mnoha zlepšení v našich životech - především ale je to užitečná cesta ke zlepšení našich vztahů doma i v zaměstnání, včetně toho, abychom se stali kvalitnějšími rodiči svým dětem.³⁶ Zkrátka díky tomu můžeme lépe porozumět sobě i ostatním. Nicméně si uvědomuje, že pro mnoho lidí i odborníků mohou sourozenecké konstelace být poněkud kontroverzním tématem. Poukazuje na rozpor mezi jím a mnoha dalšími psychology, kteří vlivu konstelací naprosto nevěří³⁷. Na druhou stranu, ani on sám je nevnímá jako jakési dogma a upozorňuje, že u práce s těmito konstelacemi vždy bere v úvahu i četné "**proměnné**". Dle Lemana "*existují základní pravidla sourozeneckých konstelací a existují i výjimky z těchto pravidel (...) Nicméně výjimky lze vysvětlit, pokud chápete, jak sourozenecké konstelace fungují. I výjimky se utvářejí podle toho, kdy jste se do své rodiny narodili.*"³⁸ Autor také zdůrazňuje, že

³⁴ DRAPELA, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha : Portál, 2011., s. 48

³⁵ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016., s. 16

³⁶ Tamtéž, s. 16-17

³⁷ Tamtéž, s. 16

³⁸ Tamtéž, s. 19

vlastnosti, které jsou uváděny pro jednotlivé konstelace, se nemusí vyskytovat u všech lidí, proto u různých charakteristik užívá výrazů „nejspíš“ a „pravděpodobně“³⁹.

Vliv pořadí narození

V čem všem nás pořadí narození /sourozenecká pozice ovlivňuje? Podle autora v tom, jak s lidmi komunikujeme, jakým způsobem pracujeme, jaké si vybíráme přátele, jaké preferujeme životní partnery; v tom, jací partneři i rodiče jsme my sami, v tom, jak reagujeme a věci prožíváme a jak se chováme⁴⁰. Konstelace dokonce ovlivňují i náš vzhled – tedy to, jak jsme oblečení, upraveni, jak vystupujeme na veřejnosti. Také dávají rodičům odpověď na záhadu, proč je každé z jejich dětí jiné, když mají stejné rodiče a jsou vychovávány stejně⁴¹. Zajímavé je, že mnoho lidí si vybírá přátele z totožného sourozeneckého prostředí⁴². Ovšem v manželství to bývá jinak – příliš stejní partneři spolu většinou moc ideálně nevycházejí⁴³. Leman zmiňuje i mezi lidmi rozšířené rčení o tom, že mimořádně povedená jsou ta manželství, kde se vezmou lidé v opačných konstelacích⁴⁴.

Podle Lemana má tedy na člověka a jeho osobnost rodina zcela zásadní vliv - bez ohledu na to, kolik času tráví s přáteli, ve škole, v kroužcích⁴⁵. Důvodem je, že nejsilnější vztahy se vytvářejí v původní rodině - vazby mezi rodiči a dětmi a rovněž mezi sourozenci. Jsou silnější než třeba vztahy mezi manželi, už jenom vzhledem k rozdílné délce trvání. Jejich podoba je do značné míry dána právě pořadím narození⁴⁶. Jak Leman uvádí, na určité dítě nejvíce působí vždy sourozenec, který se narodil před ním. V případě prvorozeného nebo jedináčka tak logicky mají stěžejní vliv rodiče (jedináček či prvorozený tak následuje dospělé vzory a zároveň většinou nese hlavní odkaz rodičů /rodiny dále).

³⁹ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016., s. 20-21

⁴⁰ Tamtéž, s. 15

⁴¹ Tamtéž, s. 37

⁴² Tamtéž, s. 31

⁴³ Tamtéž, s. 32

⁴⁴ Tamtéž, s. 33

⁴⁵ Tamtéž, s. 29-30

⁴⁶ Tamtéž, s. 30

Ovšem nic není definitivní. Tyto vazby jsou podle Lemana proměnlivé: například s příchodem každého dalšího člena rodiny se prostředí rodiny vždy změní⁴⁷. Třeba dítě, které bylo do té doby jedináčkem, se po narození mladšího bratra nebo sestry stává prvorozeným. Najednou má někoho, s nímž se musí dělit o mnoho věcí, které do té doby patřily jen jemu - minimálně o lásku, péči a pozornost rodičů. Jeho jistoty bývají - aspoň v představách - ohroženy. Nebo druhorozené dítě, které bylo dosud v rodině nejmladší, se po příchodu mladšího sourozence rázem stává dítětem prostředním, se všemi výhodami i nevýhodami své pozice. Toto se samozřejmě týká i třetího dítěte, přibude-li i jemu mladší bratr nebo sestra, a tak dále. Záleží ale hodně na tom, jaký je mezi sourozenci věkový rozdíl. Pokud je větší než 4 roky, objeví se i u mladšího (z myšlené dvojice) rysy prvorozeného. Rozdíl větší než 7 let mezi předposledním a posledním dítětem zase způsobí, že se nejmladší dítě stává tzv. **kvazijednáčkem**. Znamená to, že se projevuje částečně jako benjamínek a částečně jako jedináček (pro něhož bývají starší sourozenci často jako dalšími rodiči)⁴⁸.

Leman pracuje s **tzv. funkčními pozicemi**⁴⁹. Například funkčně prvorozený je ten, kdo se sice jako prvorozený nenarodil, ale z určitého důvodu mu pozice prvorozeného připadá, což samozřejmě také znamená, že se i jako první dítě v rodině chová. Je to třeba první dítě jiného pohlaví, než jaké má starší sourozenec nebo sourozenci, nebo dítě, které se narodilo více než pět let po svém starším bratrovi či sestře⁵⁰.

Další vlivy

Jak již bylo uvedeno, Leman uvádí jako důležitou součást konstelací **tzv. proměnné** - tedy faktory, které do konstelací vstupují a více či méně je ovlivňují. Jsou to jednak faktory ze strany dětí, jednak faktory ze strany rodičů. Na straně dětí je to již zmiňovaný **věkový rozdíl, pohlaví (rovněž i pořadí narození dívek a hochů), úmrtí některého z dětí, adopce, vícečetné porody, rozdílné tělesné i duševní charakteristiky**. Proměnné týkající se rodičů jsou jejich **hodnoty** – a **výchovný styl**, jímž

⁴⁷ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016., s. 30

⁴⁸ Tamtéž, s. 39-43

⁴⁹ Tamtéž, s. 16

⁵⁰ Tamtéž, s. 21

tyto hodnoty dětem předávají (samozřejmě i **vztah mezi rodiči**)⁵¹, **povahové rysy** - zejména má silný vliv přílišná kritičnost (před nadměrnou rodičovskou kritikou Leman silně varuje: příliš kritizované dítě - bývá to většinou to první, na němž se navíc jeho rodiče teprve učí rodičovské roli - ještě více podléhá sebekritičnosti; rovněž není výjimkou, že se z takového dítěte postupně vyvine rebel rodičům navzdory⁵²), jejich **vlastní sourozenecká konstelace a nově vytvořené (tzv. sešívané, patchworkové) rodiny**⁵³.

Vlastní sourozenecké konstelace rodičů často způsobují, že se rodiče příliš vciňují do dítěte, které je narozeno ve stejné konstelaci, jako mají oni sami. Mnohdy pak také ono dítě rozmazlují, mohou mu dávat přednost před ostatními, nebo naopak dítě vystaví velkému tlaku.⁵⁴

V oblasti **přístupu rodičů** hraje velkou roli také **chování k dítěti opačného pohlaví**. Například příliš náročný a puntičkářský otec často má negativní vliv na svou prvorozenou dceru: v důsledku otcova působení bývá k sobě hodně kritická, a projevy lásky a podpory hledá jinde, mnohdy problematickými způsoby. Rovněž platí, že na matce do velké míry záleží, jaký bude její syn - jako dítě i jako budoucí manžel. Pokud matka svému synovi dá pocítit bezpodmínečnou lásku a zároveň i pevná pravidla, vyroste z něj pravděpodobně vyrovnaný muž s hezkým vztahem k ženám⁵⁵.

Zcela zásadní - a někdy ostatní faktory mnohem převyšující - je **hodnotová orientace** rodičů. Hodnoty, jež jsou v rodině od počátku předávány, mohou děti ovlivnit tak, že tyto děti působí a chovají se úplně jinak, než jak bývá u jejich sourozenecké pozice obvyklé (a bez většího ohledu na další proměnné). Třeba rodiče vedoucí děti k velké pracovitosti a preciznosti "udělají" pilného a zodpovědného člověka i z tradičně bezstarostného benjamínka⁵⁶. Moje vlastní zkušenosti s těmito autorovými velmi souhlasí. Opakovaně jsem se setkala s tím, že názorový a hodnotový směr, kterým rodiče děti vedou, má velký vliv.

⁵¹ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016., s. 38

⁵² Tamtéž, s. 58-59

⁵³ Tamtéž, s. 57

⁵⁴ Tamtéž, s. 57

⁵⁵ Tamtéž, s. 60

⁵⁶ Tamtéž, s. 61-62

Leman zdůrazňuje, že i když se například **vlivem úmrtí některého dítěte** v rodině nebo po vzniku **"sešívané" rodiny s nevlastními sourozenci** navenek změní sourozenecké konstelace jednotlivých dětí (třeba z prvorozeného se po příchodu staršího nevlastního bratra nebo sestry stane prostřední dítě), nezmění se vnitřně (onen prvorozený se nezačne chovat jako prostřední, ale ponechá si své původní rysy prvního dítěte v rodině). Dle Lemana ovšem záleží na tom, kolik je dětem při těchto změnách let. Pokud je jim méně než přibližně 5-6 let, je větší šance, že dítě novou pozici přijme i uvnitř. Po překročení tohoto věku je již osobnost zformovaná⁵⁷. Totéž platí i u **adopci**. Tam by, jak Leman upozorňuje, vždy mělo platit, že adoptované dítě by nikdy nemělo být starší, než je prvorozené dítě v oné rodině⁵⁸.

Co se týče **pohlaví**, zde Leman poznamenává, že pokud jsou dvě děti narozené po sobě stejného pohlaví (a čím menší věkový rozdíl mezi nimi je), s velkou pravděpodobností spolu budou silně soupeřit. Naopak pokud se narodí dítě jiného pohlaví, než má jeho starší sourozenec (sourozenci), bude se chovat spíše jako prvorozený⁵⁹.

Pokud je některé z dětí výrazně větší, silnější, nadanější, krásnější, prostě výraznější, někdy se podle Lemana stává, že se začne chovat jako funkčně prvorozené, přestože jím není. Může pak u dětí dojít k **výměně rolí**. K tomu často dojde také v případě, že prvorozené dítě je nějakým způsobem handicapované⁶⁰.

Co se týče **vícečetných narození**, například dvojčat, tak tam jsou většinou tandem prvorozeného a druhorozeného, mnohdy spolu soupeřící. Leman upozorňuje, že příchod dvojčat do rodiny silně zvýší tlak na sourozence, který se narodil před nimi, i na sourozence, který jednou přijde po nich⁶¹. Tento tlak ostatně vyvolává i jakákoliv výjimečná dětská osobnost mezi sourozenci⁶².

⁵⁷ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016., s. 63-65

⁵⁸ Tamtéž, s. 54

⁵⁹ Tamtéž, s. 47-48

⁶⁰ Tamtéž, s. 49-50

⁶¹ Tamtéž, s. 50-52

⁶² Tamtéž, s. 48

2.2. Charakteristiky jednotlivých sourozeneckých pozic

2.2.1. Podle Alfreda Adlera (1994)

Jak z Adlerových případů vyplývá, rozmazlené, nebo naopak nenáviděné a odstrkované dítě může být prvorozené, stejně jako druhorozené, prostřední, nejmladší či dokonce i jedináček. Záleží na mnoha věcech - jací jsou rodiče, jakými problémy jsou zatíženi (třeba zdravotními, finančními, nefunkčním vztahem mezi sebou), jakým způsobem své děti vychovávají (příliš přísně, nebo naopak své děti příliš hýčkají), zda mají mezi dětmi svého "oblíbence"; jaké jsou děti, zda jsou nemocné, slabé, handicapované, nemanželské nebo prostě nechtěné, nebo naopak příliš zbožňované atd.

Prvorození

Podle Adlera se prvorození solidně orientují v „mocenských poměrech“ a po moci touží. Také proto jsou pro ně velmi zásadní pravidla a jejich dodržování. Tyto děti chtějí být pro své rodiče důležité, chtějí být stále v centru jejich pozornosti, což se většinou stává po narození mladšího sourozence problémem.⁶³ Zpočátku bývají rodiči většinou rozmazlováni, ale pokud své výsadní postavení doma ztrácejí a rodiče jim v těžké situaci nijak nepomohou, snaží se patřičnou pozornost získat ve škole nebo mezi přáteli – buď prospěšným, užitečným způsobem, kdy se snaží být dobrými žáky, všem pomáhat a podobně; nebo způsobem neužitečným, kdy vyrušují, nadměrně povídají, obtěžují, nespolupracují, vzdorují, mohou si vymýšlet atd. Strach o tzv. *sesazení z trůnu* je u prvních narozených přítomný téměř pořád. Pokud k „sesazení“ dojde a dítě zjistí, že už se jeho pozice zřejmě neobnoví, stane se ustrašeným a pasivním. Pokud se dítě své touhy po moci nevzdá, může se až abnormálně snažit pracovat, učit se, pomáhat, nebo naopak škodit, aby zaujalo a moc si získalo zpět.⁶⁴

⁶³ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., kap. 3

⁶⁴Tamtéž, kap. 3, kap. 12

Jedináčci

Jedináčky Adler popisuje jako často "rozmazlené", tedy nesamostatné, příliš ochraňované, v důsledku toho si nevěříci a následně málo aktivní. Rozmazlené děti bývají mnohdy i panovačné, zvyklé, že je po jejich. Mimo rodinu většinou narážejí - ať už ve škole nebo mezi kamarády, protože tam nemohou poroučet, nebývají vždy středem pozornosti a nikdo za ně nic neudělá. Mohou se těžce vyrovnávat s méně přátelským či méně laskavým chováním; někdy bývají ustrašené a v kolektivu nesmělé, zakřiknuté, mohou mít problémy se spoluprací, s hrou s ostatními dětmi, protože na to nejsou příliš zvyklé, nevěří si v tom a izolují se.⁶⁵ Jedináčci touží po projevech lásky a přátelství; mnozí z nich chtějí být středem pozornosti i ve škole a u přátel - tak, jak jsou zvyklí z domova. Některé chtějí mít nad ostatními "navrch", být první, vynikat. Občas bohužel bez ohledu na druhé. Mnozí jedináčci jsou také ctižádostiví, chtějí uspět ve škole i jinde, být v čele. Problém trochu nastává, když se jedná o děti "*chlubivé*", které stále vyžadují a vyhledávají uznání, i když to znamená například vyvolávat napětí, upozorňovat na sebe pomocí domnělých obtíží či přeceňováním běžných problémů.⁶⁶

Prostřední a druhorození

Co se týče druhorozených, Adler o nich říká, že je pro ně typická snaha se uplatnit. Od malička se snaží předejnat staršího sourozence. Dokud mají naději, že se jim to v něčem podařit může, potíže většinou nenastávají. Pokud se tato naděje rozplyne, děti se snaží triumfovat / zaujmout v neužitečných oblastech. Pak se objevují problémy ve vztahu k rodičům i sourozencům, ve škole i mezi kamarády. Protože druhé děti touží být nadřazeny někomu jinému, mohou se najednou chovat panovačně, mezi dětmi chtít hrát zásadní roli. Pokud se i u třetího dítěte jeví, že by mohlo druhorozené dítě v leccčem předčít, může u onoho druhého dítěte dojít k velkému zesílení pocitu méněcennosti, ke ztrátě odvahy se o něco snažit (rovněž ve škole) až k zoufalství. Naopak je-li druhorozená dívka a první chlapec, dochází k tomu, co Adler nazývá

⁶⁵ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., kap. 3

⁶⁶ Tamtéž, kap. 1, kap. 3, kap. 11

„známý problém staršího bratra a mladší sestry“⁶⁷. Dívka bývá velmi snaživá, energická, ve škole většinou úspěšná, chce být lepší než bratr a daří se jí to, protože vývoj dívek je rychlejší. V důsledku toho si její prvorozený bratr málo věří, stává se pasivním, mnohdy i neurotickým; v některých případech může později inklinovat i k pití alkoholu nebo dokonce ke kriminalitě. Druzí narození nemají rádi pravidla a zákony, naopak rádi dokazují, že je ve skutečnosti všechno jinak.⁶⁸

Nejmladší

Nejmladší děti v rodině jsou podle Adlera vždy nejvíce ovlivněny svou základní zkušeností – být tím nejslabším ze sourozenců. Odmalička se proto musejí vyrovnávat se silným pocitem méněcennosti, což je vede touze mít převahu nad ostatními, prosadit se, dostat se na místo těch starších, úspěšnějších. Pocit sounáležitosti může být v důsledku toho oslaben. Pokud nejmladší děti získají pocit, že se jim předstihnout starší sourozence nepodaří, mohou začít těm ostatním škodit, protože jim závidí jejich úspěchy.⁶⁹ Pokud ale dosáhnou úspěchu, bývá často velkolepý. Tento poznatek se v lidovém povědomí se zjevně odráží v mnoha pohádkách, kde nejmladší a podceňovaný syn či dcera vítězí nad ostatními. V mnoha rodinách bývají nejmladší silně rozmazlováni, hlavně rodiči, kteří si své poslední dítě chtějí pořádně užít. Velký rozdíl mezi nejmladšími dětmi a jejich staršími sourozenci bývá v tom, že nejmladší si jako jediní neprožili bolest a šok ze „ztráty trůnu“.⁷⁰ Nemusí se proto vyrovnávat s novou situací, ale naopak od počátku své síly soustředí na to, aby předstihli ostatní, ať už dobrými způsoby nebo těmi špatnými. Nemají rádi, když jsou před nimi ještě další děti, když už mají před sebou „k dostižení“ své starší bratry či sestry.⁷¹ Mívají často rysy „bojovníků“⁷², někteří jsou velmi temperamentní, upovídání či náladoví, rádi se předvádějí.⁷³ Touží po chvále⁷⁴; mnozí z nich by chtěli být něčím víc než ostatní, převyšovat je⁷⁵.

⁶⁷ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., kap. 3

⁶⁸ Tamtéž, kap. 3

⁶⁹ Tamtéž, kap. 3

⁷⁰ Tamtéž, kap. 4

⁷¹ Tamtéž, kap. 7

⁷² Tamtéž, kap. 7

⁷³ Tamtéž, kap. 9

2.2.2. Podle Kevina Lemana (2016)

Prvorození

V souvislosti s prvorozenými Leman mluví především o svědomitosti, zodpovědnosti, spolehlivosti, systematickosti, sklonu psát si seznamy, cílevědomosti, určitém technickém talentu, samostatnosti, pořádnosti či touze po dodržování pravidel a zákonů. Nejstarší děti jsou většinou velcí čtenáři, někdy se, jak Leman s nadsázkou vypráví, přátel raději s knihami než s lidmi. Přátel mívají prvorození méně, ale zase se jedná o přátelství pevná a dlouhodobá. Tyto děti jsou zásadně ovlivněny svými velkými vzory - rodiči. Odtud také pramení jejich snaha dělat věci správně, podle pravidel a také co možná nejlépe, což je již jen krůček k další velice typické vlastnosti prvních dětí - perfekcionismu. Ta je podle Lemana spíše než předností velikým problémem. Jakmile se totiž vrozený perfekcionismus, přirozený téměř všem prvorozeným a jedináčkům, spojí s náročnou výchovou perfekcionistických rodičů (zvláště tehdy, jsou-li jeden či dokonce oba rodiče prvními či jedinými dětmi ve svých původních rodinách), dříve či později dojde k tomu, že dítě si uvědomí, že nezvládá plnit vše, co by chtělo (a co by si přáli rodiče), a především – jak dokonale by chtělo. Následkem toho se může bouřit, bojovat s rodiči, sourozenci i učiteli, nebo naopak se může stát „líným“, nepořádným, pasivním, pomalým. Leman takové děti označuje jako „*zklamané perfekcionisty*“. Přestože se může – vlivem rodičovského působení a dalších faktorů – perfekcionismus rozvinout u všech sourozeneckých pozic, u prvních či jediných dětí v rodině bývá výrazně častější. S tímto se mnohdy pojí také další sklon prvorozených – prokrastinace. Tyto děti se tak moc obávají, že určitý úkol nedovedou perfektně splnit, že ho raději odkládají, případně rovnou vzdají. Prvorození bývají přirozenými vůdci (také díky tomu, že často dávají pozor na mladší sourozence); mnozí jsou velice ctižádostiví, hnáni velkou touhou být v životě úspěšní. Proto se u nich může projevat i určitá agresivita. Vlastní jim je také kritičnost a sebekritičnost. Leman dělí prvorozené na tzv. *vstřícné*, kteří především touží dělat druhým radost, pomáhat, dobře se učí, snaží si získat uznání, jsou zodpovědní a spolehliví, ale bohužel mohou kvůli tomu všemu být

⁷⁴ ADLER, A. *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh 1994., kap. 8, kap. 9, kap. 14

⁷⁵ Tamtéž, kap. 8, kap. 9

ostatními využívání až zneužívání, někdy dokonce i šikanování, a na tzv. *agresivní* prvorozené, kteří se ženou za úspěchem, většinou tvrdě pracují nebo studují, snaží se za každou cenu uspět a dostat se na významná, ideálně vedoucí místa. Ne vždy berou ohled na druhé, mohou se chovat nepříjemně až agresivně. Prvorození obecně uznávají autority, dobře spolupracují a rádi pomáhají ostatním. Pro své rodiče bývají "korunními princí" či „korunními princeznami“, čehož jsou si brzy vědomi a i díky sklonu ke konzervatismu nesou dál rodinné tradice a odkaz svých rodičů. Prvorození bývají vážní a chtějí mít nad věcmi kontrolu, touží vědět co nejvíce. Už od svého narození jsou jakožto první děti v rodině bráni velice důležitě, rodiče silně prožívají všechna jejich dětská "poprvé", všechny radosti i bolesti, hodně se dětem věnují. Zřejmě díky tomu, jak Leman vysvětluje, tyto děti mluví a chodí nejdříve ze všech.⁷⁶

Jedináčci

Jedináčci, „*superprvorození*“, jak je Leman nazývá, jsou typem prvorozených, takže se u nich vyskytují typické vlastnosti pro prvorozené. Většinou jsou ale zmíněné vlastnosti u jedináčků výraznější. V čem se podobnost těchto konstelací do větší míry liší, je samozřejmě míra zaměření rodičů na dítě. V rodině s jedním dítětem se všechna pozornost a péče (a ovšem také případný tlak, očekávání) rodičů soustředí jenom na něj. V důsledku toho se u jedináčků přirozeně rozvíjí egocentrismus. Mohou být příliš tlačeni do úspěchu, někteří zase mohou být přespříliš ochraňováni, rozmazlení. Většinou bývají sebevědomější a silněji motivovaní než ostatní prvorození. Nemají rádi neúspěch, který často intenzivně prožívají. Kvůli absenci sourozenců se necítí úplně jistě mezi svými vrstevníky a ke hře i přátelství preferují děti, jež jsou buď mladší, nebo naopak starší. Dobře vycházejí rovněž s dospělými. Jsou opatrní, mají tendenci myslet černobíle a kladou na sebe i na okolí velké nároky. Leman také zmiňuje poměrně negativní názor Alfreda Adlera na jedináčky, s nímž nesouhlasí, a oponuje výčtem velice úspěšných jedináčků, v čele s bývalým prezidentem USA Barackem Obamou.

⁷⁶ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016.

Podobně jako prvorození se i jedináčci přátelí nejraději s dětmi, které jsou rovněž prvorozené nebo jedináčci. A jako oni také vášnivě čtou.⁷⁷

Prostřední a druhorození

Prostřední děti mohou být druhé ze tří dětí, nebo druhé a třetí ze čtyř a tak dále. Leman vnímá situaci prostředních dětí jako v dětství poněkud obtížnější, ovšem v dospělosti poměrně příznivou, což dokládá i svými zkušenostmi z psychologické poradny, kam zavítají prostřední děti v rodině nejméně často ze všech sourozeneckých pozic. Je to dáno, jak Leman uvádí, především mnohem větší vyrovnaností prostředních dětí oproti ostatním. Tato vyrovnanost má kořeny právě v některých těžších chvílích v dětství, kdy si tyto děti musely zvykat, že jejich starší sourozenec má mnohem více privilegií a různých výhod vyplývajících z vyššího věku a jejich mladší sourozenec zase mnohem více rodičovského okouzlení a pozornosti. Touha po uznání a určité respektované pozici často prostřední děti vede z rodiny ven – mezi přátele, kteří pro tyto děti bývají po celý život velmi důležití. Leman nicméně zdůrazňuje, že prostřední děti jsou trochu záhadné, nejméně specifické a často i paradoxně se chovající. Například jsou tak trochu rebelové v otázce pravidel, ovšem v kontrastu s tím se zase velmi nerady „ztrapňují“. Mnohdy jsou opakem svých starších sourozenců. Najdeme mezi nimi děti tiché, nespělé, uzavřené, ale naopak i děti hodně společenské, veselé, přátelské. Prostřední děti, vyrůstající v přirozeném „sevření“ mezi starším a mladším sourozencem, jsou ovšem velmi často zkušené „diplomaté“: umí skvěle vyjednávat, dohodnout se s ostatními, nežádka zastávají funkci prostředníka. Bývají rovněž citliví a podle situace někteří i tvrdohlaví a bojovní. Jiní se zase snaží konfliktům za každou cenu vyhnout.

Pokud jsou v rodině pouze dvě děti, tak to druhorozené bývá, jak Leman opakuje, v mnoha věcech opakem staršího sourozence. Vydává se často jiným směrem než jeho starší bratr či sestra. Také se svým sourozencem silně soupeří, zejména pokud je stejného pohlaví jako on sám. Pokud se jedná o rodinu se dvěma chlapci či dvěma dívkami, druhorozené dítě bude mít spíše rysy benjamínka, někdy „rebelujícího“,

⁷⁷ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016.,

kontrastujícího se „spořádaným“ prvorozeným. Za určitých podmínek, například když je mladší dítě fyzicky větší, nadanější, zdravější, může u těchto dětí dojít k již zmiňované výměně rolí.⁷⁸

Nejmladší

Pro benjamínky, nejmladší děti v rodině, má benjamínek Leman, jak s humorem sobě vlastním přiznává, obzvláštní pochopení. Tyto děti už většinou nezažívají přísnou výchovu s mnoha pravidly; rodiče jsou již ve svých rolích dostatečně zběhlí a také do určité míry unavení, protože jsou benjamínci vychováváni mnohdy spíše svými staršími sourozenci a jen tak „mimořádně“. Některé z nich rodina dosti rozmazlí. Roztomilí nejmladší se rychle naučí okouzlovat své okolí a pochopí, že jim tak leccos projde – leccos, co by starším sourozencům většinou neprošlo. Rádi baví sebe i ostatní, doma i ve škole se často stávají „šášky“. Schopnost získávat si přízeň jim v dospělosti přináší úspěch zejména v oblasti obchodu. Bývají většinou odvážnější než jejich starší bratři a sestry, proto vyhledávají dobrodružství a mají rádi překvapení. Na druhou stranu mívají manipulativní tendence, neuznávají „ne“ jako odpověď a občas jsou naivní; také disciplína a soustředěnost jim většinou mnoho neříkají. Rádi se předvádí, rádi boří konvence. Pak se někdy trápí tím, že je ostatní neberou vážně, že je berou jako slabší, méně chytré a šikovné: v té chvíli se mohou rozhodnout ostatním „ukázat“. Jsou upovídaní, starostliví, rádi chválí i pomáhají druhým a příjemně se s nimi vychází. Typická je pro ně bezprostřednost, někdy se ovšem mohou chovat neomaleně a netrpělivě.⁷⁹

⁷⁸ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016

⁷⁹ Tamtéž

2.3. Sourozenecké vztahy

2.3.1. Vztah rodičů k dětem, vznik žárlivosti

Jak známo, narození prvních dětí rodiče většinou vnímají jako velký dar, často až zázrak, což v dnešní době mnohdy souvisí i s koncepčními problémy. Všechno ohledně těchto dětí je nové, dosud nepoznané, tudíž na jednu stranu fascinující, na druhou stranu také poněkud frustrující: novopečení rodiče podléhají mnoha obavám o zdraví a rozvoj dítěte i o správné plnění své rodičovské role. Když přijde na svět další dítě, bývá to pro rodiče už zčásti jiné. Rodiče už máloco zaskočí, třebaže má další dítě třeba jinou povahu, jiné vlastnosti i záliby. Vztahy mezi sourozenci nebývají vždy jednoduché.

Dětské soupeření a žárlivost mohou v některých případech negativně ovlivnit sourozenecký vztah až do dospělosti. Zdrojem neshod mezi dětmi v rodině (i později mezi nimi jakožto již dospělými) se stávají rozdílné povahové rysy, intelekt, jiné zájmy a preference i další faktory; ovšem jedním ze zásadních důvodů je nespravedlivý přístup rodičů k dětem, například upřednostňování jednoho z dětí.

Můžeme jako rodiče vztah svých dětí ovlivnit? Můžeme zabránit negativnímu chování u dětí vůči sobě navzájem? Do jaké míry? Jak můžeme doma ovlivnit budoucí vztahy svých dětí s jejich okolím i jejich budoucími blízkými?

S příchodem dalšího dítěte přichází také žárlivost toho prvorozeného. Jak píše francouzská psycholožka a terapeutka Danielle Dalloz ve své knize *Žárlivost a rivalita*⁸⁰, žárlivost se vyskytuje opravdu ve všech rodinách, jakkoli to na první pohled může vypadat jinak.⁸¹ Je ovšem zcela přirozená.⁸² Každé dítě se pochopitelně bojí, že s narozením mladšího sourozence o lásku svých rodičů přijde.⁸³ Dalloz zdůrazňuje, že děti nejprve netuší, že *"rodičovská láska se sdílí, a potřebuji o tom být ujišťovány. Je třeba, aby věděly, že je rodiče budou mít rádi stále stejně, ať se děje cokoliv."*⁸⁴

⁸⁰ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002.

⁸¹ Tamtéž, s. 8

⁸² Tamtéž, s. 11

⁸³ Tamtéž, s. 7

⁸⁴ Tamtéž, s. 21 - 22

V naší společnosti je žárlivost vnímána většinou jasně negativním způsobem – jako něco nehezkého, nežádoucího, problematického. Proto není divu, že mnozí rodiče si její přítomnost u svých dětí ani nechtějí připustit. Jak Dalloz upozorňuje, žárlivost a rivalita se mohou projevovat různými způsoby, například křikem nebo provokacemi, ale někdy si určité chování s žárlivostí ani nespojíme. Každý jedinec ji pociťuje jinak.⁸⁵ Jiní lidé se naopak za žárlivé projevy svých potomků velmi obviňují, vnímají je jako své selhání. Dalloz ale všechny (někdy bezradné) rodiče uklidňuje, že nad žárlivostí lze zvítězit.⁸⁶ Někdy se jí rodiče snaží pomocí různých strategií chování předejít. Například, jak Dalloz uvádí, někteří rodiče si myslí, že se žárlivosti dá vyhnout třeba tím, že budou k dětem vždy přistupovat stejně, dávat jim všeho stejně, stejné věci atd. To ale, dle Dalloz, není ani vždy možné, ani správné. Každé dítě je jiné a potřebuje tudíž jiný přístup.⁸⁷ Také Jiřina Prekopová ve své knize *Prvorozené dítě* před tímto rodiče varuje: „ ... vzniká mezi sourozenci zbytečná rivalita, když se jim rodiče snaží dát stejné povinnosti a stejná práva. Ta dobře míněná spravedlnost se často úplně obrátí v opak.“⁸⁸ Prekopová navíc upozorňuje, že „spravedlivá láska“, tak, jak ji lidé většinou chápou, neexistuje: „V optimálním případě milují rodiče všechny své děti, nikdy však ne stejně.“⁸⁹

Mnoho rodičů si neuvědomuje, jak velký vliv na žárlivost a rivalitu jejich dětí má jejich vlastní minulost, zejména dětství a vztahy, jaké během něj zažili. Dalloz upozorňuje, že aby dospělí byli dobrými rodiči, je nutné, aby se sami vyrovnali se žárlivostí, která je může ovlivňovat už od dětství. I zde platí, že o takových věcech je nutné mluvit. Lidé, kteří svou žárlivost nepřekonali, mohou mít velké problémy se vztahy, mají velký sklon moralizovat a kritizovat ostatní, neumějí naslouchat, vnímají jen sebe a tak se izolují.⁹⁰

⁸⁵ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002., s. 7

⁸⁶ Tamtéž, s. 7-8

⁸⁷ Tamtéž, s. 20

⁸⁸ PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015. , s. 36

⁸⁹ PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015., s. 48

⁹⁰ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002. s. 25-26

2.3.2. Jak rozpoznat žárlivost

Protože, jak Dalloz zdůrazňuje, se žárlivost může objevit kdykoliv a u kohokoliv, je důležité ji umět rozpoznat.⁹¹ Typické projevy žárlivosti a rivality u sourozenců asi každý z nás zná. Mezi lidmi se o nich příležitostně mluví, můžeme se o nich dočíst v běžném i zájmově orientovaném tisku či dalších médiích. Děti se například snaží získat přízeň a čas rodičů na úkor sourozenců, předhánějí se, kdo je v čem lepší, kdo co udělal, kdo pomohl rodičům, hádají se, mohou se fyzicky napadat, žalují na sebe, těžce nesou jakýkoliv rozdíl v přístupu k němu a jeho sourozencům, který rodiče mohou i v dobré víře udělat. Malé děti reagují v některých situacích pláčem či vztekáním; když se rodiče pomazlí s jejich sourozencem, mohou bratra či sestru od rodiče odstrkovat a sami se chtějí co nejvíce mazlit, mohou sourozence kousat či ho různě napadat (přiměřeně svému vývoji).

Dalloz zmiňuje, že u mnoha dětí rivalita a žárlivost vyústí v problematické chování, školní potíže, nemoci, apod.⁹² Jiné projevy si ale rodiče mohou spojovat spíše s odlišnými příčinami. Danielle Dalloz se zmiňuje třeba o úporném ekzému. Pokud dítě, zvláště ještě poměrně malé, neumí vyjádřit své obavy, vztek a další emoce (které se žárlivosti souvisejí), jeho tělo a mysl si najdou cestu, jak to vyjádřit jinak. S těmito emocemi je nutné naučit se pracovat. Především je nutné přijmout jejich existenci jako něco naprosto normálního. Mnoho problémů žárlivých dětí pochází z toho, že mají strach své emoce otevřeně vyjádřit, aby nerozesmutnily nebo nerozzlobily rodiče.⁹³

Některé děti mohou trpět například různými poruchami spánku, nočním buzením, špatnými sny, strachem ze tmy. Další děti, jak uvádí i Dalloz, sužují zažívací potíže, v krajním případě dokonce žaludeční vředy.⁹⁴ Prekopová mluví v rámci dětské žárlivosti o pláči, vzdoru, odporu, odmítání, projevech zlosti, nesamostatnosti, agresivních výpadech či předvádění svých schopností. Strach o přízeň rodičů vede některé děti zase naopak k tomu, aby byly co nejvíce „vzorné“, velkorysé, chovají se jako dospělí (přestože uvnitř trpí).⁹⁵ Prekopová také vysvětluje, proč se mezi dětmi objevují

⁹¹ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002., s. 11

⁹² Tamtéž, s. 8

⁹³ Tamtéž, s. 11-18

⁹⁴ Tamtéž, s. 22

⁹⁵ PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015., s. 45-47

rozdílné reakce, když zažívají krizi po narození mladšího sourozence. Introvertní děti mají sklon spíše k depresivním projevům, extroverti zase k různým agresivním projevům.⁹⁶

Jan a Markéta Čapkovi ve své knize *Pozitivní výchova sourozenců v rodině* vysvětlují, jak je pro děti důležité, aby byly pevnou součástí rodiny, aby v ní měly své jisté místo.⁹⁷ Po narození mladšího sourozence ale mají děti často pocit, že své místo tak docela jisté nemají, nebo že ho dokonce ztrácejí. Pak se mohou, dle Čapkových, snažit získat rodičovskou pozornost jak chováním problematickým, tak i příkladným, kdy je dítě velmi nápomocné, spolupracující, snaživé a také poslušné, chce rodičům co nejvíce vyhovět. Takto se projevují především prvorození, kteří touží být vždy první, i mezi sourozenci. Nevhodné chování můžeme pozorovat ve formě aktivní (předvádění se, žalování, nedodržování pravidel), nebo pasivní (děti jsou líné či schválně ukazují, jak jim něco nejde, jak nezvládají různé úkony již dříve ovládnuté; mohou se rovněž jevit jako úzkostné, ostýchavé, stydlivé, závislé, plačtivé, nepořádné, velmi vybíravé v jídle, zabředlé v mnoha zlozvycích). Typ "neschopného" chování je typický právě pro prvorozené děti, poté, co se jim narodí další sourozenec. Přirozená žárlivost, strach o své místo u rodičů, o jejich lásku, prvorozené nutí k tomu, aby rodičům dokazovali, jak se bez jejich pomoci neobejdou, například při oblékání.⁹⁸

⁹⁶PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015., s. 21

⁹⁷ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010.,s. 20-21

⁹⁸Tamtéž, s. 22-23

2.3.3. Jak pomoci dětem přijmout malého sourozence a překonat žárlivost

Většina rodičů již dnes bezpečně ví, že prvorozené dítě je nutné na příchod sourozence připravit. Přiměřeně věku dítěte by měli rodiče vysvětlit, co všechno se v rodině změní, jak budou věci pravděpodobně fungovat a jakou péči bude miminko vyžadovat.

Jan a Markéta Čapkoví radí již od druhé poloviny těhotenství s dalším dítětem si s prvorozeným dítětem povídat o očekávaném sourozenci, o změnách, které nastanou; dobré je také nechat dítě pomoci s přípravou věcí pro miminko. Po porodu staršímu dítěti pomůže, když si pro něj rodiče vyhradí čas - speciálně jen pro něj; když se s ním častěji pomazlí a když ho poprosí o pomoc se staráním se o nového člena rodiny. Je důležité poté dítěti za tuto pomoc projevit vděk a díky.⁹⁹

I Prekopová radí zapojit prvorozené dítě do péče o mladšího sourozence - s tím, že je nutné jeho pomoc velmi ocenit. Také velmi doporučuje, aby starší dítě bylo často v náručí svých rodičů, hlavně matky - i když třeba dítě zrovna zlobí, nebo když se na dítě zlobí matka. Díky tomu dítě může pocítit bezpodmínečnou lásku svých rodičů. Prvorozený by měl vždy, už před narozením mladšího sourozence, cítit, že on sám je a navždy zůstane v rodině tím prvním dítětem, zatímco nový bratr či sestra tím druhým.¹⁰⁰

V některých případech, třeba i tehdy, má-li prvorozené dítě problém s přijetím sourozence a s vyrovnáním se s novou situací v rodině, Prekopová radí *terapii pevným objetím*. K tomu autorka píše: „*V průběhu této emocionální konfrontace se dítě dozví, že se matka (popř. otec) vciťuje do jeho zraněné duše, začne pociťovat smíření a otevírá se pro obnovenou vazbu. Může se přitom dozvědět, jak hodně matku mrzí, že mu způsobila bolest. Za všech okolností by se mělo cítit milováno, nejen když je jako starší rozumnější, prozíravé a schopné podávat výkony, ale i tehdy, když křičí a pláče jako malé dítě.*“¹⁰¹

⁹⁹ ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010., s. 39-40

¹⁰⁰ PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015., s. 153-154

¹⁰¹ Tamtéž, s. 153

Pevné objetí je podle Prekopové vhodné i tehdy, když je prvorozený přílišně orientován na výkon a těžce nese jakýkoli neúspěch, a také tehdy, pokud u dítěte dojde k regresi (chce být rodiči znovu oblékáno, krmeno, přebalováno, začne si znova cucat prsty nebo se pomočovat). Rodiče by na tyto potřeby dítěte (které si takto chce ověřovat jejich lásku) měli přistoupit a čekat, až samy odeznějí.¹⁰² Také Čapkovi v této situaci rodičům doporučují, aby prvnímu dítěti dávali více najevo svou lásku; aby se s ním častěji mazlili a také aby mu dodávali sebedůvěru ke zvládnutí různých činností, včetně pomoci s péčí o nově narozeného sourozence. Poté by uvedené "neschopnosti" měly odeznít.¹⁰³ D. Dalloz uvádí, že pokud po narození dalšího dítěte dojde u prvorozeného k regresi, bývá užitečné poukázat na výhody, jež přináší věk prvního dítěte. Dítě je třeba chválit za pokrok a různé úspěchy.¹⁰⁴

Dalloz také poukazuje na to, že někdy se starší děti snaží žárlení vyhnout, aby nepřivolaly hněv rodičů: snaží se být na bratra či sestru milé, pomáhat jim, mohou je zahrnout přílišnou péčí, dávají na ně pozor, ale na druhou stranu si nemohou pomoci a ze žárlivosti sourozence provokují, manipulují s ním, nutí ho do různých věcí.¹⁰⁵ Tato autorka dále varuje před tím, aby rodiče svým prvním dětem říkali, že jejich sourozenec se narodí proto, aby nebyly samy a měly si s kým hrát. Děti si pak mohou myslet, že je jejich povinností být za to šťastné.¹⁰⁶ Zde si dovolím nesouhlasit. Z mých zkušeností i zkušeností mnoha lidí z mého okolí vyplývá, že druhé dítě si mnoho rodičů pořizuje skutečně především proto, aby první dítě nebylo samotné a aby mělo blízkou duši pro chvíle dětství i pro dospělost. A pokud uznáváme upřímnou komunikaci mezi rodiči a dětmi, neměli bychom jim zatajit ani toto. Na druhou stranu souhlasím s Dalloz, že je třeba dětem popravdě říct, že se může stát, že si se sourozencem nakonec rozumět nebudou. Podstatné opravdu je, aby se děti vždy respektovaly.¹⁰⁷

Čapkovi varují, že u prvorozených, jakkoli se mohou zdát spokojeni v roli staršího, tedy toho chytřejšího, šikovnějšího, rozumnějšího, se může vyskytovat představa, že je rodiče budou mít rádi především tehdy, budou-li hodní, poslušní, pomáhající. Je proto potřeba, aby jim maminka a tatínek dali pocítit svou bezpodmínečnou lásku,

¹⁰² PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015., s. 154-155

¹⁰³ ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010., s. 22-23

¹⁰⁴ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002., s. 77-80

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 70-72

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 77-78

¹⁰⁷ Tamtéž, s.17

neodvíjející se výkonů či úspěchů dítěte. A protože se prvorození na výkon často sami orientují, musí jim rodiče zdůrazňovat, že nikdo není a ani nemusí být perfektní, každý chybje. Z chyb je ovšem rozumné se poučit.¹⁰⁸ Tito autoři rovněž zdůrazňují, že součástí bezpodmínečného přijetí dítěte je jeho povzbuzování, které dítě motivuje k překonávání všemožných překážek, pomáhá mu k vědomí vlastní hodnoty a posiluje dětské sebevědomí. Povzbuzování se ovšem liší od pochvaly: „*„Pochvala je pro vítěze, pro toho, kdo skvěle odvedl svou práci. Povzbuzení je pro všechny, kteří se o něco snaží.“*“¹⁰⁹

Podle Dalloz někteří rodiče mohou svým dětem nevědomě ubližovat různými řečmi o preferencích jednoho pohlaví (například před očekávaným příchodem sourozence) nebo o vyšší hodnotě či větších výhodách určitého pohlaví. Na tohle je třeba si dát veliký pozor.¹¹⁰

Prekopová rodičům doporučuje, aby starší dítě bylo vázáno na oba rodiče pokud možno stejně - takto potom tatínek může první dítě účinně utěšit a opečovávat v době, kdy se matka musí věnovat miminku. Je ovšem důležité vazbu na matku rychle obnovit.¹¹¹

Dle Čapkových je součástí prevence dětské rivality a žárlivosti u staršího dítěte i promyšlený věkový rozdíl mezi jím a mladším sourozencem. Tento rozdíl by měl činit aspoň dva a půl roku - tehdy už má totiž první dítě po období vzdoru.¹¹² Tady bych si dovolila s autory tak úplně nesouhlasit. Podle mých vlastních zkušeností je období vzdoru u každého dítěte trochu jiné, u mnohých dětí trvá třeba i do čtyř let. Nicméně dítě ve dvou a půl letech samozřejmě už chápe mnohem lépe a více věcí než dítě roční. Dá se s ním efektivněji komunikovat a rovněž ho lze lépe zapojit do péče o novorozence, která se mnoha rodičům osvědčila ve zmírnění negativních pocitů vůči novému sourozenci. Prekopová považuje za dobrý věkový rozdíl mezi dětmi aspoň dva roky, ideálně však tři roky.¹¹³ Naproti tomu Dalloz upozorňuje, že ideální věkový rozdíl mezi sourozenci neexistuje.¹¹⁴

¹⁰⁸ ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010., s. 37

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 75

¹¹⁰ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002., s. 43-56

¹¹¹ PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015.,s. 153

¹¹² ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010.,s. 37

¹¹³ PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015.,s. 153

¹¹⁴ DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002., s. 57

2.3.4. Jak omezit žárlivost a soupeření u odrostlejších dětí

I ti rodiče, kteří žárlivost a rivalitu mezi svými dětmi chápou jako něco přirozeného, něco, zač není třeba se stydět, či to popírat nebo dokonce za to děti trestat, by uvítali, aby jejich děti měly mezi sebou pěkné vztahy bez zásadních problémů a aby žárlivost mezi nimi nepřerostla ve vzájemnou nevraživost, nesnášenlivost.

Existuje spousta věcí, které rodiče mohou udělat, aby podpořili dobré vztahy mezi svými potomky. Jednou z nich je nastolení pravidel a řádu. Jan a Markéta Čapkovi kladou rodičům na srdce, že všechny děti potřebují vytyčit pevné hranice toho, co se smí, a toho, co se nesmí. Je důležité nepřehlížet problémové chování dětí a reagovat na něj, na druhou stranu je důležitý i způsob, jakým s dětmi komunikujeme. Není vhodná komunikace vedená hněvem či výčitkami.¹¹⁵

Čapkovi rodičům rovněž radí děti vzájemně nesrovnávat a také se příliš nevkládat do dětských sporů. Děti by se měly snažit o řešení svých neshod v duchu spravedlivých pravidel v rodině nastolených.¹¹⁶ I proto by si rodiče zásadně neměli všímat žalování dětí (s výjimkou řešení nebezpečných situací) a měli by oceňovat hezké chování mezi dětmi.¹¹⁷

Mezi stěžejní rady, o kterých Čapkovi píší, patří zapojení všech dětí, ať už velkých nebo malých, do pomoci v domácnosti. Každé dítě by se mělo cítit užitečné, potřebné a prospěšné ostatním.¹¹⁸ S touto radou mám i já osobně mimořádně dobré zkušenosti. Už i roční dítě zvládá utírat prach či luxovat hadicí vysavače bez nástavce. Jakmile dítě bezpečně chodí, může pomáhat vyndávat nákup z tašek nebo například příbory či menší a bezpečné kusy nádobí z myčky. Batolata rovněž ráda pomáhají s plněním pračky nebo s vyhazováním odpadků do košů. A i k úklidu rozházených hraček by měly být děti vedeny od útlého věku. Je důležité využít období, kdy děti rády rodiče ve všem napodobují, k tomu, aby si děti na pravidelnou pomoc s domácími pracemi a rovněž na samostatné obslužení se zvykly. Starší děti si totiž zvykají už podstatně hůře.

¹¹⁵ Čapek, Jan, Čapková, Markéta: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Portál, Praha 2010., s. 50-51

¹¹⁶ Tamtéž, s. 42

¹¹⁷ Tamtéž, s. 73-74

¹¹⁸ Tamtéž, s. 45

I dle Čapkových by děti měly být vedeny k samostatnosti, měly by mít možnost si vyzkoušet různé činnosti, aby si věřily a snažily se dále zlepšovat a pracovat na sobě. Autoři dále varují před tím, aby se rodiče zaměřovali pouze na chyby a kritiku, namísto na to, co se dítěti povedlo, co už umí a zvládá.¹¹⁹

Čapkovi rovněž varují před podporováním soutěživosti mezi sourozenci. Není to dobrá příprava na životní úskalí, jak si mnozí otcové a matky myslí. Soupeření děti zažijí ve vrchovaté míře ve škole i v zájmových kroužcích. Ovšem doma by se děti měly naučit vzájemné pomoci, sdílení radostí i starostí, sounáležitosti.¹²⁰ Je vhodné zároveň podpořit odlišné zájmy dětí, aby každé zažilo svůj úspěch jinde a nemuselo se tak s bratrem či sestrou srovnávat. Také by se rodiče měli snažit předejít výměně rolí mezi dětmi, kdy se mladší dítě chová jako prvorozené a to starší naopak jako druhé. Věkový rozdíl mezi dětmi lze zdůraznit právy a povinnostmi v jiném rozsahu.¹²¹

Podobně Jiřina Prekopová upozorňuje, že prvorozené dítě by mělo mít ve skupině sourozenců vždy první místo, a to i tehdy, je-li například těžce postižené nebo nějakým jiným způsobem handicapované. Nejstarší dítě bývá většinou největší a nejchytřejší, proto je přirozené, že přebírá zodpovědnost. Postavení všech dětí v rodině podle věku by se mělo odrážet v jejich různých právech a povinnostech. Prvorozené dítě tak má nejvíce povinností, ale i větší práva. Také, pokud dohlíží na mladší sourozence, mělo by mít možnost je přiměřeně usměrnit. A rodiče by neměli zapomínat na pochvalu za to, jak pomáhá jim i mladším dětem. I podle této autorky je důležité děti vést k tomu, aby na sebe nežalovaly a aby dodržovaly pravidla v rodině nastavená - a to i v hádkách a rvačkách, do kterých by se rodiče neměli vměšovat.¹²²

A závěrem bych chtěla uvést i velice praktickou radu od Jana a Markéty Čapkových: Je vhodné děti naučit "vybít" si svůj vztek bezpečně - například kreslením, sportem nebo i boucháním do polštářku či něčeho podobného.¹²³

¹¹⁹ ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010. , s. 76

¹²⁰ Tamtéž, s. 39

¹²¹ Tamtéž, s. 41

¹²² PREKOPOVÁ, Jiřina: *Prvorozené dítě*. Praha : Portál, 2015., s. 156-157

¹²³ ČAPEK, Jan, ČAPKOVÁ, M.: *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál 2010., s. 73

3. Praktická část bakalářské práce

3.1. Úvod

V praktické části své bakalářské práce představím svůj výzkum, týkající se vlivu sourozeneckých konstelací na děti, jejich chování a prožívání a na jejich sourozenecké vztahy. Vlastní výzkum má dvě části – pozornost věnuji pohledu rodičů, kteří mají alespoň jedno dítě v předškolním věku, v druhé části sleduji názory a náhled učitelek mateřských škol.

3.2. Cíl výzkumu

Cílem první části výzkumu bylo zmapovat pohled rodičů na povahu a chování jejich dětí vzhledem k problematice sourozeneckých konstelací a vzájemných vztahů, zkušenosti s přípravou dítěte na narození mladšího sourozence a s podporou sourozeneckých vztahů.

Cílem výzkumné sondy bylo sebrat zkušenosti a názory učitelek mateřských škol na vliv sourozenecké pozice na chování a prožívání dětí a proměnu chování dítěte v souvislosti s narozením mladšího sourozence.

3.2.1. Výzkumné otázky

K rodičům dětí:

Jaké povahové rysy a specifické chování vnímají rodiče u svých dětí?

Jak rodiče připravovali své první dítě na příchod sourozence?

Jak se chovali k staršímu sourozenci po narození mladšího a jak reagovali na jeho případné změny chování a prožívání?

Jaký mají mezi sebou sourozenci vztah v současnosti a jak případně rodiče tento vztah podporují?

K učitelkám MŠ:

Jaké povahové rysy, dovednosti a chování v kontextu sourozeneckých pořadí paní učitelky vnímají u dětí ve své třídě?

Jak učitelky vnímaly případné proměny chování a prožívání dětí, kterým se narodil mladší sourozenec?

3.3. Volby výzkumného přístupu a metody sběru dat

Vzhledem ke svým výzkumným záměrům jsem zvolila smíšený výzkum, jehož základem je kvantitativní šetření u učitelek mateřských škol a u rodičů, v němž jsem se snažila získat co nejvíce informací k vlivu sourozeneckých konstelací. Toto šetření jsem prohloubila kvalitativní sondou zaměřenou na pohled rodičů na povahu a chování dětí na jednotlivých sourozeneckých pozicích, na období příchodu dalšího dítěte do rodiny a sourozenecké vztahy mezi dětmi.

3.4. Etické otázky výzkumu

Respondenti byli předem seznámeni s účelem, za jakým byly tyto rozhovory realizovány, a souhlasili s ním. Všechna jména respondentů, která se v textu práce vyskytují, byla změněna.

3.5. Představení výzkumného souboru

Učitelky mateřských škol

Paní Marcela, 41 let

Paní Kateřina, 49 let

Paní Lucie, 34 let

Paní Karin, 38 let

Paní Alena, 45 let

Paní Kamila, 29 let

Paní Žaneta, 36 let

Paní Marie, 51 let

Paní Ester, 27 let

Paní Jitka, 34 let

Rodiče dětí

Paní Barbora, 40 let, dcera

Paní Marta, 42 let, dcera

Paní Anna, 34 let, dcera

Paní Viktorie, 33 let, dcera

Paní Martina, 33 let, dva synové, věkový rozdíl 23 měsíců

Paní Ivana, 35 let, dcera a syn, věkový rozdíl 22 měsíců

Pan Daniel, 35 let, dva synové, věkový rozdíl 3,5 roku

Paní Edita, 34 let, syn a dcera, věkový rozdíl 6,5 roku

Paní Veronika, 43 let, syn a dcera, věkový rozdíl 2,5 roku

Paní Magdalena, 32 let, syn a dcera, věkový rozdíl 3,5 roku

Paní Eunika, 35 let, syn a dcera, věkový rozdíl 3 roky a 10 měsíců

Paní Adriana, 40 let, dvě dcery, věkový rozdíl 2 a čtvrt roku

Paní Dana, 36 let, tři synové (syn a dvojčata), věkový rozdíl 2 roky a 9 měsíců

Paní Michaela, 35 let, dcera, syn, dcera, věkový rozdíl 14 měsíců a 2,5 roku

Paní Mariana, 38 let, syn, dcera, dcera, věkový rozdíl 3 roky a 6 let

Paní Petra, 34 let, dcera, syn, dcera, věkový rozdíl 2 roky a 3 roky

Paní Agáta, 32 let, dcera, syn, dcera, věkový rozdíl rok a čtvrt a rok a půl

3.6. Představení výsledků rozhovorů

3.6.1. Rozhovory s rodiči

Prvorození

Zjišťovala jsem informace o **prvorozených dětech** od 13 rodičů více dětí. Co se týče povahových rysů prvorozených, rodiče mluvili o velkém množství různých vlastností a typických projevů těchto svých dětí, jmenovali jich přes 70. Nejčastěji dotázaní rodiče vnímají své první děti jako komunikativní (v 8 případech), opatrné (v 8 případech), pomáhající (6 rodičů), společenské (5 rodičů), aktivní (5 rodičů), tvrdohlavé (také 5 rodičů), kreativní (rovněž 5 rodičů). Poměrně často, čtyřikrát, byly zmíněny vlastnosti jako učenlivý, zodpovědný, ctižádnostivý a s vůdčí tendencí. Třikrát zaznělo, že prvorození jsou empatictí, otevření, soustředění, kamarádští, samostatní, chytří, citliví, zvědaví a manipulativní.

Druhorození a prostřední

Při charakterizování **druhorozených (nebo prostředních) dětí** těch 13 oslovených rodičů zmínilo přes 60 různých povahových rysů a vlastností. Nejčastěji tyto své děti vnímají jako komunikativní (uvedlo 7 rodičů), veselé (uvedlo 6 rodičů) a zvědavé (jak se vyjádřilo 5 rodičů). Častěji byly ještě jmenovány vlastnosti a rysy jako hravý, společenský, temperamentní a závislý na rodičích (vždy u 4 rodičů). Opakovaně ještě zaznělo, že druhorozené děti jsou mazlivé, srdečné, zábavné, důvěřivé, kreativní, tvrdohlavé, iniciativní, pomáhající, dominantní, samotářské, pohodové (vždy 3 rodiče). O dominantnosti mluvili jen rodiče druhorozených, nikoliv prostředních dětí, a to jen v souvislosti s holčičkami. Také kreativita byla zmíněna jen u druhorozených. A podobně závislost na rodičích převažovala u druhorozených, stejně jako větší temperament. Naopak pouze o prostředních dětech rodiče konstatovali, že jsou "*pohodáři*". Speciálním typem druhorozeného dítěte byla ve výzkumu dvojčata. Povahově se zformovala postupně tak, že první dvojče se chová spíše jako prvorozené,

druhé jako druhorozené. Vzhledem ke staršímu sourozenci ale i první dvojče má některé rysy druhorozených. Dalším typem druhorozeného byla ve výzkumu dívka narozená až 6 a půl roku po starším bratrovi, tedy funkčně prvorozená.

Nejmladší

Z dotázaných rodičů měli čtyři **nejmladší dítě**. Shodou okolností se jedná opět o samé holčičky. Jedna holčička je o 6 let mladší než její předcházející sourozenec, je tudíž tzv. funkčně prvorozená a může mít vlastnosti typické pro nejmladší, stejně jako některé rysy prvorozených. I u benjamínků rodiče uváděli množství rozličných vlastností a povahových rysů. Tři rodiče se shodli na tom, že jejich nejmladší dcerky jsou společenské a přátelské, čtvrtá holčička, funkčně prvorozená, tyto vlastnosti podle slov maminky nemá. Stejně často bylo řečeno, že jsou tyto holčičky komunikativní a srdečné; dvakrát pak byly u těchto dětí uvedeny vůdčí tendence a samotářství, a dvakrát zvědavost, veselost a samostatnost. Dvě z uvedených holčiček také velice nemají rády, když si jich někdo nevšímá; dle svých maminek touží po pozornosti všech v okolí. Ostatní jmenované vlastnosti se už různily. Jedna holčička je navíc ještě opatrná, ustrašená, stydlivá a tvrdohlavá. Další je velmi klidná, veselá a přizpůsobivá. Třetí dívka je také sebevědomá, zábavná, chaotická, houževnatá a kreativní. Poslední dívka se mamince jeví rovněž jako poslušná, hodně mazlivá a závislá na mamince.

Jedináčci

Povídala jsem si s maminkami čtyř jedináčků, holčiček. První holčička je tříletá, další dvě čtyřleté, poslední pětiletá; všechny již chodí do mateřské školy.

Co se týče **povahových rysů**, maminky uváděly mnoho různých vlastností. Nejčastěji vnímají své dcerky jako komunikativní, srdečné, zábavné, opatrné a společenské (tak uvedly 3 ze 4 maminek). Opakovaně zazněly ještě vlastnosti jako zodpovědné, systematické, svědomité, sebekritické, diplomatické, sebevědomé, manipulativní, vzteklé, často obviňující druhé, houževnaté a iniciativní (vždy 2 ze 4 maminek). Jedna maminka zná svou dceru ještě jako samotářskou a tajnůstkářskou, jiná zase jako

ustrašenou, další jako citlivou. Když jsem se maminek ptala, jak by své dítě charakterizovaly, tak první slova, která je napadla, byla:

„Milující, pečlivá, smíšek“. Další maminka: *„Vzteká se, když jí něco nejde; perfekcionista; zatím má kolečka na kole; dělá hlouposti - snaží se asi upoutat pozornost rodičů; odmala nespala přes den“.* Třetí maminka: *„Milující, přátelská bytost, citlivá, nechající se vést, občas trochu vzteklá“.* Poslední maminka: *„Inteligentní a kreativní“.*

Vztah k rodičům mají tyto holčičky hezký, dvě z nich upřednostňují maminku, jedna dívka upřednostňuje oba rodiče střídavě - podle toho, kdo z nich jí něco zrovna zakáže; poslední dívka přistupuje k oběma rodičům stejně.

Ve vztahu k dětem z okolí, kamarádům jsou holčičky maminkami vnímány ve 2 případech jako ty, které se spíše ostatním dětem podřizují, následují je, nechávají se vést. Podle třetí maminky se to u dcerky střídá - někdy se podřídí ostatním, zapojí se do jejich hry, jindy zase sama hry vymýšlí a děti přitom organizuje. Čtvrtá holčička společnost dětí vyhledává jen zřídka, raději si hraje s rodiči a prarodiči. Při seznamování s cizími lidmi či dětmi jsou podle slov maminek 2 holčičky zpočátku spíše opatrné, stydlivé, pozorují situaci, potřebují čas. Třetí dívka se seznamuje dobře, ale je příliš důvěřivá, což maminka vnímá jako problém. Čtvrtá dívka se seznamuje ráda s dospělými, s dětmi jí to moc nejde.

Když jsem zjišťovala **vztah těchto dětí k učení, úkolům a domácím povinnostem**, od oslovených maminek jsem se dozvěděla, že tyto holčičky se učí moc rády, baví je různé úkoly, mají rády písmenka, čísla, počítání, rády kreslí, vybarvují, jedna maminka uvedla i hraní společenských her. Všechny tyto holčičky rády zpívají, pamatují si hodně písniček, občas i říkanku, a milují čtení pohádek. Tříletá holčička má ještě radši kreslené pohádky v televizi, nejstarší z těchto dívek má nejraději knihy o dětské etiketě. Dvě holčičky chtějí svým rodičům hodně pomáhat, například s úklidem nebo vařením. Třetí holčička pomáhat moc nechce, ani s úklidem hraček, které sama rozházela. Rodiče se jí k úklidu snaží motivovat například pomocí různých příběhů. Čtvrtá, nejstarší, holčička, doma nepomáhá.

Co se týče **přípravy na školku**, dvě z dotázaných maminek své děti připravovaly, hodně si o všem, co se školkou souvisí, povídaly, a také případně měnily denní režim.

Druhé dvě maminky dcerky nepřipravovaly, jedna ovšem z toho důvodu, že dítě znalo prostředí budovy, kam chodilo předtím do herny. Když holčičky do školky nastoupily, pouze jedna z nich neměla s **adaptací** žádný problém. Ostatní holčičky ovšem ano. Jedna z nich po ránu vždy dlouho plakala, ovšem po odchodu maminky přestala. Další dívka plakala přibližně dva týdny vždy při předávání paní učitelce, pak se situace začala zlepšovat. Poslední dívenka do školky zpočátku vůbec chodit nechtěla, protože tam neměla maminku, ale po krátkém čase tento problém zvládla. Všechny oslovené maminky se shodly, že jejich dcery **paní učitelky** bez problémů respektují, dvě z nich dokonce mají paní učitelku moc rády. Do **kolektivu dětí** se podle slov maminek tři holčičky zařadily poměrně dobře, čtvrté holčičce to ale trvalo delší dobu. Všechny holčičky mají ve školce kamarády, některé méně, některé více; jedna holčička je podle maminky vůči dětem ve třídě "mazlivá"; nejmladší, tříletá, holčička častěji ještě, jak konstatovala její maminka, radši děti pozoruje, i když si s nimi také ráda hraje.

Problematika příchodu druhého (případně třetího) dítěte do rodiny

U 13 dotázaných rodičů, kteří mají více než jedno dítě, jsem zjišťovala, jak své první dítě připravovali na příchod sourozence, a také, jak prvorozené dítě reagovalo na narození svého mladšího bratra nebo sestry.

V rodině **paní Martiny** mají dva syny, s věkovým rozdílem 23 měsíců. První syn byl na příchod sourozence připravován, v porodnici pak dostal dárek - jako od miminka. Doma se mu rodiče dostatečně věnovali a také ho zapojili do péče o mladšího bratra. Určité změny v chování prvorozeného nastaly - stal se hodně mazlivým, více se vztekal. Obojí se časem zlepšilo. Pravděpodobně žárlivost na mladšího bratra ovlivnila to, že nechtěl nastoupit do školky, a začal se v té době také počůrávat. Protože prvorozený špatně nesl, že ho bratr v noci budí, nechce již dalšího sourozence.

Paní Ivana má dceru a syna, s věkovým rozdílem necelé dva roky (cca 22 měsíců). Dcera byla s očekáváním bratra seznámena, ale podle matky to moc nevnímala. V porodnici zůstala v jakémisi „šoku“. Bratra nechtěla přijmout. Došlo k více změnám v jejím chování - vymáhala si pozornost křikem, nechtěla k mamince, přilnula k tatínkovi;

chtěla být zase miminkem - vyžadovala, aby ji rodiče krmili, toužila po dudlíku, po plenkách, chtěla, aby ji rodiče chovali v náručí, a dožadovala se i kojení. Uvedené chování postupně odeznělo, po 3 měsících konečně bratra přijala a pomáhala o něj pečovat.

Pan Daniel má dva syny, s věkovým rozdílem zhruba 3,5 roku. Starší syn byl na příchod bratra během těhotenství matky připravován, rodiče si se synem o miminku a možných změnách hodně povídali. Chlapec se na bratra velmi těšil, toužil po společníkovu do her. Po jeho narození najednou začal být hodně lítostivý, mazlivý, vyžadoval větší pozornost. Bratra začal vnímat jako konkurenta. Situace se začala brzy zlepšovat, protože prvorozený ještě nějakou dobu po narození spal s rodiči v posteli, zatímco miminko v postýlce. Navíc tatínek brzy převzal uspávání miminka, takže maminka mohla uspávat prvorozeného, povídat si s ním nebo mu číst.

Paní Edita má syna a dceru; s největším věkovým rozdílem (mezi prvním a druhým dítětem) z oslovených rodičů, a to šest a půl roku. Prvorozený syn, když byl ještě jedináček, se po sourozenci často ptal, velmi po něm toužil. Když se konečně chystal příchod očekávané sestřičky, chlapec se sice moc těšil, ale vnímal dost negativně maminčiny silné a dlouhotrvající nevolnosti, se kterými musela být dokonce krátce hospitalizována. V důsledku toho musel většinu péče o chlapce převzít tatínek, se kterým si ale chlapec kvůli dlouhodobé velké časové vytíženosti otce nikdy blízký nebyl. Po narození sestry se dle slov matky u staršího syna nic nezměnilo. Matka to dává do souvislosti s *"velice plným programem"*, který syn v tom období měl. Například týden pobýval u babičky, hodně chodil ke kamarádům do sousedství, jezdil s tatínkem do lesa apod.

Paní Veronika má syna a dceru, jejich věkový rozdíl je přibližně dva a půl roku. Chlapec se na narození sestry moc těšil, s rodiči si o tom hodně povídali. Po příchodu druhého dítěte do rodiny rodiče důsledně dbali na to, aby se stále dost věnovali i chlapečkovi. Rovněž ho poprosili o pomoc s péčí o miminko. V tomto období se prvorozený hoch stal více mazlivým - hlavně když viděl maminku mazlit se s miminkem,

chtěl se mazlit také. Dle slov matky žádná jiná změna v chování u syna nenastala. Maminka to připisuje tomu, že s chlapcem pečovali o miminko společně, a také tomu, že ho hodně chválila, jak je šikovný a velký pomocník.

Paní Magdalena má syna a dceru, s věkovým rozdílem tři a půl roku. Když se rodina připravovala na příchod druhého dítěte, rodiče chlapci řekli, že bude mít sestřičku a že jako starší bratr jí bude muset pomáhat a bude se muset o ni starat. Když se holčička narodila, chlapec ji ani nechtěl pořádně vidět, protože podle něj nebyla dost růžová. A jakmile bylo miminko dovezeno z porodnice domů, hned šel zkontrolovat své hračky, zda se mu nějaká neztratila. Jinak své chování nijak nezměnil, žádné problémy u něj nenastaly.

Paní Eunika má dvě děti, staršího syna a mladší dceru, s věkovým rozdílem 3 roky a 10 měsíců. Chlapec byl na narození sourozence připravován. Sám chtěl, aby to byla sestřička. Už v bříšku si s ní povídal, pusinkoval břicho, poslouchal a pak říkal rodičům, co miminko dělá. Po narození sestry si chlapec začal na rodičích vynucovat pozornost, prováděl více nezbedností, méně poslouchal, co mu rodiče říkají. Vlivem situace přilnul k tatínkovi, přestože předtím byl typický „mamánek“.

Paní Adriana má dvě dcery, s věkovým rozdílem dva a čtvrt roku. Prvorozená dívka prožívala s rodiči přípravy na příchod sourozence a už předem se na sestřičku moc těšila. Ale když sestřičku potom uviděla, chtěla, aby rodiče miminko odnesli pryč. Změny v chování první dívky matka nepozorovala, jen si starší dcera na sestřičku dlouho zvykala.

Paní Dana má tři syny, staršího syna dvojčata – chlapce. Věkový rozdíl mezi nimi je 2 roky a 9 měsíců. O očekávaném sourozenci se chlapeček dozvěděl už ve 4. měsíci těhotenství (kvůli maminčinu zvracení). Pak sám zaslechl, že to budou dva bráškové. Hodně se těšil, že bude mít „partáky“. Porod ale vše změnil, bylo to náročné období, miminka byla 19 dní v porodnici, matka velkou část doby s nimi. Chlapec do té doby spal s maminkou v posteli, takže první noc bez maminky hodně plakal a hned se upnul

na tatínka. Dlouho poté trvalo, než vzal maminku "*na milost*". Na bratry zpočátku hodně žárlil, snažil se upoutávat pozornost, chtěl péči a pozornost rodičů. Zčásti mu v tomto těžkém období pomohly návštěvy - pobyty u prarodičů, a také tatínkova velká péče.

Paní Michaela má tři děti, mezi prvorozenou dcerou a druhozeným (prostředním) synem je rozdíl 14 měsíců, mezi synem a nejmladší dcerou je pak věkový rozdíl dva a půl roku. Když matka čekala druhé dítě, prvorozená holčička byla ještě hodně malá, proto, jak matka řekla, holčičce informace o očekávaném sourozenci moc nedocházely. Jen se dcera divila, že nemůže po mamince skákat jako dříve. Z nového bratříčka pak byla holčička hodně nadšená a šťastná, pořád se s ním chtěla mazlit. Žádné změny v chování u ní nenastaly. Když matka čekala třetí dítě, rodiče dívku i chlapce na příchod dalšího sourozence připravovali, nadšeně jim líčili, jak se stanou velkými a důležitými pomocníky. Také jim ukazovali fotografie z ultrazvuku, nechávali je poslouchat srdíčko miminka i cítit jeho kopance. Řekli jim, že se jim narodí nejlepší kamarádka. Po narození nejmladší holčičky byly obě děti nadšené, zejména prvorozená dívka, která sestřičku chtěla mít coby živou panenku. Chlapce miminko tolik nezajímalo a trochu se ho bál. Chování starších dětí se v tomto období nijak nezměnilo.

Paní Mariana má tři děti. Chlapce, o tři roky mladší dívku a pak dívku v předškolním věku, která je o 6 let mladší než její sestra. Nejmladší dívka tedy je vlastně tzv. funkčně prvorozená. Prvorozený syn byl na sourozence připravován, i když podle matky to v tom věku přes dva roky ještě moc nevnímal. Když se mu sestra narodila, je chování se dost změnilo. Začal být plačtivý, chtěl více pozornosti, zároveň ale začal maminku odmítat, pravděpodobně měl pocit, že ho zradila. Začal být závislý na tatínkovi. Také měl velké problémy ve školce, nechtěl tam chodit, ve školce s nikým nekomunikoval, nezapojoval se do žádných činností, jen podle učitelek stále chodil dokola. Hodně dlouho trvalo, než si tento chlapec na školku i na sestru zvykl. Když se narodilo nejmladší dítě, druhozená dívka svou sestru přijala dobře, neprojevil se u ní žádné problémy, naopak své matce s miminkem nadšeně pomáhala. Chlapec v té době měl problémy s chováním (nerozuměl si s matkou, upnul se opět na otce, nerespektoval

pravidla), ovšem vzhledem k jeho věku (tehdy 9 let) to matka dává do souvislosti spíše s nastupující pubertou.

Paní Petra má tři děti; mezi prvorozenou dcerou a druhorozeným synem je věkový rozdíl přibližně dva roky, věkový rozdíl mezi synem a nejmladší dcerou činí něco málo přes tři roky. Když rodiče prvorozené dceři oznámili očekávání sourozence, bylo jí kolem roku a půl, takže si podle slov matky ještě neuměla představit, co to pro ni znamená. Rodiče ji chtěli potěšit, že bude mít "*partáka*". Po narození bratra u holčičky velmi zesílilo období vzdoru, hodně si vynucovala pozornost, dělala mamince téměř pořád scény, chtěla, aby na ni měla matka více času, byla vzteklá až agresivní. Tyto problémy se srovnaly zhruba do šesti měsíců. Když se narodilo třetí dítě, prvorozená dívka i druhorozený chlapec svou malou sestřičku přijali s nadšením a velkou láskou. Žádné změny v chování u nich tehdy nenastaly.

Paní Agáta má rovněž tři děti: dceru, syna a dceru. Mezi prvním a druhým dítětem je věkový rozestup rok a čtvrt, mezi druhým a třetím dítětem je to rok a půl. Když matka čekala druhé dítě, svou prvorozenou dceru na příchod miminka připravovala: povídaly si, dcerka hladila mamincino břicho. Chování holčičky se po narození bratra nijak nezměnilo, naopak dívenka mamince s miminkem pomáhala, hrála si s ním i mazlila. Během matčina třetího těhotenství rodiče dívku i chlapce na příchod dalšího sourozence připravovali, opět si především o miminku a různých možných změnách povídali. Děti se na sestřičku těšily a krásně ji přijaly; po jejím narození k žádným změnám v jejich chování podle matky nedošlo.

Vztahy mezi sourozenci

Paní Martina, dva synové, věkový rozdíl 23 měsíců

Podle matky je mezi dětmi hezký vztah: mají se rádi, hrají si spolu, zabaví se, snaží se druhého zastat. Někdy se zase dokážou prát i celý den. Starší chlapec svému bráškovu občas i nadává. Jednou je dominantní první hoch, podruhé ten druhý. Rodiče je vedou k tomu, aby se omluvili, pokud si nějak ublíží; také dbají na dodržování různých rituálů,

na pusinky, objetí; vysvětlují pohnutky toho druhého, pokud dojde ke sporu mezi dětmi.

Po roce maminka konstatuje, že se vztah mezi dětmi trochu změnil, jsou mnohem větší „partáci“ než dříve. Hodně si spolu hrají, jsou si nejlepšími kamarády. Ani o hračky se neperou, když už je občas nějaká rozepře, řeší ji přes matku. Chovají se k sobě moc hezky, pomáhají si, myslí na sebe.

Paní Ivana, dcera a syn, věkový rozdíl 22 měsíců

Děti se milují, ale mají i časté rozepře. Bojují o hračky i o pozornost - spíše mladší chlapec, který je také více mazlivý. U dětí se vyskytuje podle matky běžná rivalita, v posledním roce mezi dětmi převažují pozitivní projevy, snadněji se na čemkoliv domluví. Děti spíše spolupracují. Starší holčička je většinou dominantní, bratra často vede. Rodiče snaží usměrňovat silnějšího a podporovat slabšího. Na druhou stranu si děti pomáhají. Hlavně starší holčička pomáhá bratříčkovi - s jídlem, oblékáním apod. Občas i mladší chlapeček sestřičce podává hračky nebo různé věci.

Po roce od rozhovoru maminka dětí uvádí, že vztah dětí se vyvíjí dál, je zase o něco pevnější. I když se sourozenci škádlí, je vidět, že se mají rádi a vzájemně se podporují. A to nejen doma, ale i ve školce, kde jsou spolu v jedné třídě.

Paní Veronika, syn a dcera, věkový rozdíl 2,5 roku

Děti spolu mají odmalička hezký vztah. Jako malíci se nikdy neprali - to začalo, až byli trošku větší. Také na sebe žalují. Umí si ale hezky hrát a drží spolu. V tomto vztahu dominuje spíše mladší sestra. Bratr častěji ustoupí, protože nemá rád konflikty. Rodiče se děti snaží vést k tomu, aby se domluvily, aby dosáhly nějakého kompromisu. Například jeden den bude určitá věc podle jednoho, další den zase podle druhého dítěte.

Po roce a několika měsících od prvního rozhovoru matka dětí hovoří o tom, že děti mají vztah k sobě stále hezký vztah. Určitou prověrkou bylo pro ně období karantény, kdy si od sebe nemohli odpočinout, takže se na sebe častěji zlobili a žalovali rodičům. Dokážou si ovšem společně hezky hrát a hlavně drží spolu a pomáhají si.

Pan Daniel, dva synové, věkový rozdíl 3,5 roku

Jejich vztah je jako na pomyslné houpačce, někdy se můžou pohádat o úplnou hloupost a někdy zase na sebe nedají dopustit a celý den si spolu hrají. Tento vztah se stále formuje a kluci mají k sobě stále blíže, změny v chování vidí otec v drtivé většině jako pozitivní. Hoši často spolupracují, po chvilce ale soupeří. Jako dominantní se jeví starší chlapec, bratra aktivně zapojuje do svých her. Mladší většinou vyhledává brášku a také rodiče, aby si s ním hráli, umí si ale i hrát sám. Otec se snaží vztah dětí dle potřeb usměrňovat, vysvětlovat potřebné.

Jak otec prohlásil, po roce se vztah bratrů upevňuje, hrají si sofistikovaněji, doplňují se. I hádky, které se vyskytují na denním pořádku, jsou důmyslnější, a každý z nich se snaží, aby rodič byl na jeho straně v konfliktu. Mladší výrazněji kopíruje staršího a tam, kde starší u rodičů neuspěje, snaží se promyšleně uspět.

Paní Edita, syn a dcera, věkový rozdíl 6,5 roku

Vztah dětí je podle matky normální: mají se rádi, i se poperou, tahají se o hračku apod. Chlapec má období, kdy svou malou sestru provokuje, ona se pak vzteká, což ho baví, takže ji provokuje dále a ona křičí ještě více. Sourozenci jsou spolu ale docela málo – syn chodí do školy a má hodně kroužků, zájmů i kamarádů. Sestra se na něj vždy těší, když se má vracet ze školy. Jejich vzájemné chování se odvíjí rovněž od počasí, únavy, nemoci. Většinou ovšem spolupracují a svou hru si upraví dle potřeby a věku. Matka se snaží vztah dětí podporovat, po překročení vymezených pravidel také usměrňovat.

Po roce a několika měsících od původního rozhovoru maminka dětí uvádí, že vztah mezi dětmi se zhoršil: hodně se hádají, soupeří spolu, nadávají si, žalují na sebe. Podle matky je jedním ze stěžejních důvodů fakt, že každý z nich má naprosto odlišné zájmy, proto spolu tráví jen velmi málo času a neshodnou se v tom, s čím nebo jak by si mohli hrát. Dalším faktorem je synova nastupující puberta (brzy mu bude dvanáct let).

Paní Magdalena, syn a dcera, věkový rozdíl 3,5 roku

Děti se mají moc rády. Chlapec sestře pomáhá, například s oblékáním ve školce a venku ji hlídá, aby se jí nic nestalo. Ale také ji často provokuje a pošťuchuje ji, takže

vznikají hádky. Dominantnější je v tomto vztahu dívka, bratr naopak dělá častěji ústupky. Kromě občasných hádek se k sobě ale chovají pěkně. Čím jsou starší, tím je to lepší. Rodiče dětem říkají, že jsou sourozenci, proto by se neměli hádat, ale spíše by si měli pomáhat.

Po roce a několika měsících od prvního rozhovoru matka konstatuje, že vztah dětí se poněkud uklidnil, jelikož chlapec začal chodit do první třídy. Více si spolu hrají. Občas si od sebe chtějí odpočinout, pak každý z nich tráví víkend jinde.

Paní Eunika, syn a dcera, věkový rozdíl 3 roky a 10 měsíců

Vztah dětí se pomalu vyvíjí. Sestřička je ještě v kojeneckém věku, takže ji bratr chce často hlídat, hladí ji, podává jí hračky, každému se chlubí, že má sestru. Chlapec se rovněž velmi těší, jak bude holčičku všechno učit. Nechce ale chodit do školky, chce být doma s maminkou a sestrou.

Po roce a půl od prvního rozhovoru matka uvádí, že děti k sobě mají moc hezký vztah, těší se na sebe, hodně si spolu hrají. Chlapec sestřičce ve všem pomáhá, učí ji nové věci, hlídá ji, stará se o ni. Občas ji provokuje, bere jí hračku, škádlí ji, ale nikdy ji schválně neuhodil. Když se malá holčička na bratra zlobí, kousne ho.

Paní Adriana, dvě dcery, věkový rozdíl 2 a čtvrt roku

Vztah mezi sestrami je stále stejný, neměnný - černobílý. Matka velmi doufá v jeho zlepšení. Starší dívka je dominantní. Mladší dcera ji má jako vzor, což se ovšem starší sestře nelíbí - chtěla by s mladší spíše soupeřit. Rodiče své dcery nabádají, aby se nebily, nebyly na sebe protivné, aby na sebe byly naopak hodné, aby neměly "*špatné zvyky v charakteru*". Matka chce, aby její dcery byly dobrými lidmi a aby měly mezi sebou dobrý vztah.

Po roce od původního rozhovoru matka s úlevou hovoří o zlepšení vztahu mezi svými dcerami. Chovají se k sobě mnohem lépe, více také spolu tráví čas. Mladší sestra se na starší trochu upíná, a pokud nejsou spolu, stýská se jí po ní. Prvorozená dívka má zčásti jiné zájmy než druhorozená, proto má na sestru pořád ještě méně času, než by si mladší sestra přála.

Paní Dana, syn a dvojčata- synové, věkový rozdíl 2 roky a 9 měsíců

Vztah dětí se stále ještě hodně vyvíjí. Prvorozený syn se s dvojčaty snaží vyjít, snaží se pro ně najít hru, která by mohla fungovat (třeba honička po obývací). Často přejímá chování svých malých bratrů. Na druhou stranu před batolaty zastupuje rodiče a snaží se třeba mezi nimi "soudcovat", čemuž ovšem rodiče spíše brání (takže si prvorozený hraje na batole a zároveň na rodiče). Rodiče dbají, aby si děti neubližovaly. Snaží se nebyť neustálými rozhodčími, chtějí, aby se děti spolu naučily vycházet. Dvojčata se chovají jako tým prvorozeného a druhorozeného, první dvojče napodobuje prvorozenectví staršího bratra, druhé je v lecčem opakem.

Po roce a několika měsících od předchozího rozhovoru se od matky dozvídám, že se vztah mezi dětmi zlepšil - více si spolu hrají, i hodně složité hry, pomáhají si, více si povídají mezi sebou. Občas se i perou o stejnou hračku, někdy zase chtějí být sami. V době karantény se častěji hádali. Když starší syn chodí do školy, vycházejí spolu děti celkově lépe.

Paní Michaela, dcera, syn a dcera, věkový rozdíl 14 měsíců a 2,5 roku

Vztahy mezi dětmi jsou podle matky dobré. Hodně spolu tráví čas. Prvorozená dcera a druhorozený (prostřední) syn si hrají častěji spolu, na nejmladší ještě nemají tolik trpělivosti. První holčička se se sourozenci často hádá, chce je vést. Hodně vymýšlí nové hry. Nejmladší dívka má svou sestru jako velký vzor. Dobrý vztah mezi dětmi pomohl prvorozené dívce překonat strach z pobytu ve školce. Bratr chodí do školky s ní a jeho přítomnost pro ni byla zásadní. Rodiče nad dětmi dohlížejí, aby se nebili, a také dbají na to, aby každé z nich mělo svůj klid, pokud to zrovna potřebuje.

Po roce se od matky dozvídám, že děti mají mezi sebou pořád hezký vztah, hodně si spolu hrají a také si pomáhají a myslí na sebe. Dokážou se dokonce vzájemně pěkně utěšovat. Prvorozená dívka ještě více vede a organizuje své sourozence.

Paní Mariana, syn a dvě dcery, věkový rozdíl 3 roky a 6 let

Vztah dětí je poněkud komplikovaný. Prvorozený syn, kterému je 14 let, v současné době, vzhledem k probíhající pubertě, špatně vychází s matkou i mladšími sestrami. Podle matky je arogantní, chtěl by všem jen rozkazovat a vždy je přesvědčen o své

pravdě. Většinou nechce s ostatními členy rodiny trávit čas; nejraději se zavře do svého pokoje a chce mít klid. S druhorozenou (prostřední) sestrou dle situace soupeří. Pokud se chlapec účastní společné činnosti se sestrami, mění hru a chce všechno řídit.

Prostřední dcera ráda vymýšlí hry pro ostatní, také hodně pomáhá matce, ale i ona se už dostala do věku, kdy občas nechce nikoho vidět a chce si svůj klid. Nejmladší dcera chce, aby si s ní všichni hráli. Matka se dle svých slov snaží vztahy mezi svými dětmi usměrňovat, především jejich soupeření a "vůdcovství" prvorozeného syna, ale je to těžké.

Paní Petra, dcera, syn a dcera, věkový rozdíl 2 roky a 3 roky

Starší dva jsou si blízcí, hodně si spolu hrají. Když se neshodnou, nastává hádka, křik, poštučování. Starší dcera ráda mladšího bratra poučuje, snaží se ho řídit, a když neuspěje, tak křičí. Syn je zvyklý se dělit, nikdy nemá problém půjčit něco svého; prvorozená dcera více řeší, že se jí bratr na půjčení nedovolil. Na druhou stranu prvorozená dívka nikdy nezapomene donést z kroužku cvičení bonbon, o který se s bratrem rozdělí, aby mu to nebylo líto. Vůči nejmladší dceři se zatím u dětí neprojevuje ani žárlivost, ani soupeření. Oba ji velmi milují, nemají problém jí půjčit své hračky, hrát si s ní. Každý den se s ní radostně vítají, stejně jako večer ji před spaním objímají. Rodiče se snaží nejstarší dceři vysvětlit, že mladší sourozence má podporovat a pomáhat jim, ne se nad ně vyvyšovat. Podporují spolupráci a říkají dětem, aby si vážili, že mají jeden druhého a můžou se na sebe v životě spolehnout.

Paní Agáta, dcera, syn, dcera, věkový rozdíl rok a čtvrt a rok a půl

Její tři děti mají mezi sebou, jak uvedla, pevné pouto, jsou spolu rádi a rádi si spolu hrají, hlavně prvorozená dcera a prostřední syn. Děti na sebe hodně myslí, například když se rozdávají bonbóny, nikdy na sourozence nezapomenou. Jsou sehraní, nemají problém se domluvit. Nejmladší dcera je zatím spíše "ocásek", nebo si hraje sama vedle nich. Rodiče jejich vztah podporují tak, že všechny děti jsou v jednom pokoji, také spolu tráví naprostou většinu času.

Po roce a několika měsících od předchozího rozhovoru matka dětí uvádí, že se nejmladší dcera už mnohem více zapojuje do her sourozenců, kteří ji konečně berou

jako sobě rovnou. Občas se objevuje určité holčičí spojenectví mezi prvorozenou a nejmladší dívkou, díky stejným zájmům, jako jsou například panenky. První dívka je vůči sourozencům velmi ochranná, především vůči sestře. Prostředního bratra občas zlobí chování nejmladší sestry, která ho provokuje s cílem, aby si s ní hrál.

3.6.2. Rozhovory s učitelkami mateřských škol

Vlastnosti jednotlivých konstelací

U **prvorozených dětí** pojmenovalo 7 z 10 respondentek konkrétní vlastnosti, naopak podle 3 oslovených učitelek jsou povahové vlastnosti záležitostí velice individuální, nevšimly si žádné vlastnosti typické pro prvorozené děti. Nejčastěji byli prvorození označováni jako ctižádostiví nebo cílevědomí (u 3 dotázaných učitelek) a jako aktivní (také u 3 oslovených učitelek). Respondentky častěji mluvily o tom, že tyto děti jsou společenské, pečlivé, mají vůdčí schopnosti a také, že bývají v různé míře tvrdohlavé. Další vlastnosti byly zmíněny jen ojediněle - citlivost, schopnost empatie, srdečnost, houževnatost, svědomitost, iniciativnost, otevřenost, zvědavost, ochranné sklony, určitá pohodlnost, žárlivost, projevy nadřazenosti. Kromě toho dvě učitelky zažily u prvních dětí dva typy - jeden typ dětí, který je samostatný a "šikovný", a druhý typ, který je naopak dle nich rozmazlený, nesamostatný a hodně závislý na rodičích, především na matce.

Druhorozené (nebo prostřední) děti se podle 4 odpovídajících snaží prosadit, snaží se být vidět, v kolektivu vyniknout, jsou ctižádostivé, soupeřivé. Dle 3 učitelek je to s druhorozenými různé, přičemž se u těchto dětí často vyskytují dva typy - jeden typ je samostatnější, soupeří, snaží se být vůdčí a komunikativní, druhý typ je velmi nesamostatný, nechává se rád obsloužit, je závislý na rodičích; některé tyto děti rády napodobují jiné děti. Objevil se názor, že velmi záleží na vedení rodičů a na vztahu se starším sourozencem - jestli se tedy dítě bude snažit svůj vzor dohnat, nebo bude jeho opakem. V malé míře byly řečeny ještě vlastnosti jako: hravé, veselé, sobecké, zvědavé, tvrdohlavé, podřizující se, snažící se zavděčit všem, klidné, přemýšlivé.

U **nejmladších dětí** si 3 oslovené učitelky nevšimly žádné typické vlastnosti, která by mohla benjamínky nějakým způsobem charakterizovat. Šest dotázaných kantorek ovšem pojmenovalo konkrétní vlastnosti; častěji jsou nejmladší vnímáni jako veselí a samostatní. Zmíněny byly také vlastnosti jako společenští, zvědaví, průbojní, odvážní, komunikativní, temperamentní, důvěřiví. Dvě učitelky měly za to, že tyto děti jsou naopak opatrné, bázlivé, samotářské, zpočátku méně komunikativní, uzavřenější, pomalejší, méně samostatné. Zbytek oslovených nedokázal říci.

Jedináčci jsou vnímáni nejčastěji jako sobečtí (u poloviny dotázaných učitelek) a stejně často jakožto panovačné, velmi dominantní, vůdčí, manipulativní a nepřizpůsobivé osobnosti. Častěji ještě zazněly vlastnosti jako rozmazlený, tvrdohlavý, vyžadující pozornost a bojácný. Zmíněna byla také citlivost a chaotičnost. Podle dvou oslovených učitelek jsou u jedináčků různé vlastnosti. Dvě respondentky navíc zmínily, že se tyto děti někdy neumí zapojit do dětského kolektivu a že se lépe orientují v prostředí dospělých.

Reakce na nepříjemné situace

Co se týče zjišťování reakcí dětí na možné nepříjemné situace, třeba na kritiku či neúspěch, nebo spor s jiným dítětem, tak tam se 9 oslovených učitelek vyjádřilo, že pozorovalo u **nejstarších dětí** častěji opakované projevy. Pouze jedna učitelka pozorovala u prvorozených kladné přijetí nepříjemných situací a překážek. Ale u ostatních učitelek panovala poměrně velká shoda v tom, že tyto děti kritiku nebo neúspěch ve hře nesou docela těžce, s nevolí, se zahanbením. Ve sporech mají občas sklon obviňovat druhé, chtějí se ospravedlnit, vymlouvají se. Dvě z respondentek také uvedly u těchto dětí jakožto častou reakci na problematiku situace pláč. Další dvě ovšem zmínily jeden kladný aspekt - dle nich část prvorozených kritika motivuje rovněž ke zlepšení se v určité činnosti / dovednosti, a dále to, že po počátečním horším přijetí kritiky tyto děti většinou dokážou uznat svoji chybu.

U **druhorozených (nebo prostředních) dětí** jsou podle odpovědí vidět mezi těmito dětmi zhruba dva typy - první typ je citlivější, lítostivější, občas plačtivý, vztahovačný, jak uvedly 3 z oslovených učitelek. Druhý typ, dle stejného počtu dotázaných učitelek, se chová většinou agresivněji - snaží se oplácet, žalovat, svádí vinu na ostatní; je

výbušný a hodně defenzivní. Jedna z učitelek má zkušenosti s výskytem obou těchto typů. Dvě z dotázaných vnímají druhorozené děti jakožto "otrkané" od sourozenců, zvyklé na spory a nepříjemné situace a tudíž reagující "neutrálně", bez výrazných projevů, poměrně klidně. Zbytek odpovídajících nedokázal říci.

V otázce reakcí **nejmladších dětí** na problémy mají 3 z dotázaných učitelek zkušenost, že nejmladší nesou tyto situace poměrně špatně: bývají lítostivé, smutné, citlivé, častěji i vzpurné a neochotné; zejména kritika a neúspěch jsou pro ně velmi nepříjemné. Dále se objevil názor, že tyto děti mají snahu si vše vyřešit samy (u jedné z oslovených), nebo že zatímco někteří benjamínci jsou v této otázce bezproblémoví a ještě se třeba zastávají ostatních, jiní benjamínci tyto situace nesou těžce (u jedné z oslovených). Podle dalších 3 dotázaných kantorek nejmladší děti reagují v těchto případech různým způsobem. Zbylé dvě nedokázaly posoudit.

Pokud jsou **jedináčci** kritizováni nebo zažijí neúspěch, tak se podle 7 respondentek cítí špatně; těžce se s tím vyrovnávají, mnohdy se cítí dotčeni, uraženi, ukřivdění, často nejsou schopni uznat svoji chybu, bývají přecitlivělí a vztahovační. Zbylé 3 z oslovených učitelek si myslí, že je to u jedináčků věc individuální.

Vztah k paní učitelce

Dalším zkoumaným faktorem u **prvorozených dětí** byl vztah k paní učitelce a jejímu vedení. Zhruba třetina učitelek se vyjádřila, že je to opět velice individuální záležitost, popřípadě, že záleží na tom, jak jsou děti vedeny doma, že tedy dle nich nezáleží na pořadí narození dítěte v rodině. Podle jedné paní učitelky se tyto děti snaží spíše prosazovat vlastní názory. Ale všechny ostatní učitelky se v této otázce vyjádřily kladně - prvorození dle nich paní učitelku (a obecně autoritu) respektují, nemají problém s dodržováním nastavených pravidel, pokyny se snaží plnit pečlivě. Některé tyto děti potřebují k respektování paní učitelky delší adaptaci, jiné se zase občas snaží s paní učitelkou ohledně pokynů či pravidel diskutovat.

V otázce vztahu k paní učitelce jsou **druhorozené děti** vnímány jakožto vstřícné, komunikativní, respektující, pomáhající, pozorné (u 4 kantorek), nebo naopak jako komunikující hůře a málo (u 2 kantorek). Jedna z dotázaných tento vztah vnímá coby

spíše pozitivní a tři učitelky ho vidí jako velmi individuální, s různými projevy, bez závislosti na pořadí narození dítěte.

Co se týče vztahu **benjamínků** k paní učitelce, podle 4 z oslovených kantorek nejmladší děti mají k paní učitelce pozitivní vztah, dobře s ní komunikují, respektují ji, spolupracují s ní. Dvě z učitelek naopak tento vztah vnímají jakožto spíše negativní; děti častěji odmítají, protestují, nechtějí spolupracovat, hůře s paní učitelkou komunikují a déle se adaptují na její autoritu. Další dvě z oslovených mají za to, že je to u těchto dětí různé. Poslední dvě učitelky nedokázaly odpovědět.

V otázce vztahu **jedináčků** k paní učitelce převažuje u dotázaných kantorek názor, že si jedináčci spíše chtějí prosadit to svoje, častěji nerespektují pokyny, také rádi diskutují, hůře se podřizují a rádi rozkazují (u 5 respondentek). Naopak podle 3 oslovených učitelek je tento vztah pěkný, převažuje v něm častá pozitivní komunikace. Dvě z dotázaných toto nedokázaly posoudit.

Vztah k ostatním dětem ve třídě

Vztahy **prvorozených** k ostatním dětem ve třídě označily dvě z učitelek za různý, individuální, bez nějakých typických rysů. Ovšem 7 kantorek zná prvorozené jako ty, kteří vyhledávají další děti, rádi si s ostatními hrají a dobře s nimi spolupracují. Častěji také byli prvorození popisováni jako určití ochránci slabších - tedy že se dokážou někoho zastat nebo někoho dokonce bránit, a podobně, že pomáhají ostatním a mohou mít také pocit zodpovědnosti za mladší děti. Čtyři z učitelek vidí u prvních dětí snahu iniciovat a vést hry, jedna učitelka uvedla, že rády vyhrávají. Jiná učitelka zase prvorozené vidí jako ty často podřizující se ostatním. Dvě kantorky kromě toho ještě označily nejstarší děti za baviče ostatních.

Jak uvedlo 5 respondentek, **druhorozené děti** mají společnost dětí rády, dobře spolupracují, jsou přizpůsobivé, spíše se podřizují a častěji se nechávají vést, přidávají se ke hrám ostatních, následují hlavně starší děti, pozorují ostatní, někdy jsou samotářské, soupeří jen málo. Podle dvou z učitelek naopak tyto děti soupeří hodně a hry často iniciují. Jedna učitelka vidí, že se to u druhorozených střídá - někdy se podřizují, jindy chtějí ostatní vést a touží po obdivu, leckdy na někoho žárlí. Zbylé dvě kantorky mají za to, že je to různé, že záleží především na povaze dítěte.

Co se týče vztahu **benjamínků** k ostatním dětem ve třídě, u 6 z oslovených učitelek je poměrně velká shoda - nejmladší jsou vnímáni jako děti, které jsou přátelské, poněkud hlučnější, veselé; vyhledávají další děti, iniciují a organizují hry, častěji baví ostatní a mnohé mívají i vůdčí tendence. Naopak podle jedné z dotázaných se benjamínci spíše podřizují ostatním. Další učitelka pak tyto děti vidí jako více soupeřící s ostatními. Zbylé dvě respondentky na tento dotaz neuměly odpovědět.

Jedináčci mají ostatní děti rádi, ale chtějí s nimi pořád soupeřit, chtějí být vůdci, určovat hru, rozkazovat ostatním a obecně být středem pozornosti, jak se shodla polovina dotázaných učitelek. Dvě z oslovených kantorek naopak jedináčky vidí jako spíše samotářské pozorovatele ostatních dětí, hůře se podřizující, v případě potřeby spolupracující. Další dvě z respondentek si myslí, že u jedináčků je vztah k ostatním dětem velmi různý. Jedna učitelka nedokázala říci.

Postoj k učení, k řízeným činnostem

Zjišťování postoje **prvorozených** k učení a řízeným činnostem ukázalo, že podle 7 z oslovených učitelek je postoj těchto dětí k učení a novým věcem aktivní, tedy že se chtějí dozvídat nové věci, jsou zvědavé, kladou otázky, s radostí a pečlivě plní úkoly, není třeba je do činností nutit, naopak se dokážou pro věc nadchnout, učí se rádi. Zbylé 3 kantorky uvedly, že i postoj k učení u těchto dětí vnímají jako individuální záležitost. Dvě z respondentek ještě doplnily, že naopak záleží na faktorech, jako je vedení rodičů, věk dítěte i oblíbenost tématu.

Druhorozené děti jsou v otázce postoje, přístupu k učení, k řízeným činnostem vnímány jakožto aktivní, zvědavé, učící se rádi a včas a s ochotou plní své úkoly třemi dotázanými učitelkami. Dvě z kantorek vidí u druhorozených spíše dva různé typy dětí - jeden je aktivní, objevující, rád se učí; druhý je naopak pasivní, je nutné jej více přesvědčovat, motivovat. Další 3 z oslovených mají to, že druhorození jsou většinou pasivnější, také mají rádi spíše méně náročné hry a úkoly, mnohdy preferují vlastní hry nebo hračky. Podle jedné z dotázaných je tento postoj věcí individuální. Zbytek nedokázal říci.

Nejmladší děti, jak uvedly 4 z oslovených učitelek, se učí rádi a se zájmem, ochotně spolupracují, jsou zvědavé a aktivní, nadšené pro věc, mají rádi hry i úkoly. Podle dvou

učitelek se sice benjamínci učí rádi, ale preferují méně náročné úkoly a radši si hrají po svém. Další dvě z kantorek si myslí, že tyto děti jsou spíše pasivní a že je nutné je více motivovat. Poslední dvě z oslovených nedokázaly říci.

Jak uvedla polovina respondentek, **jedináčci** se rádi učí, rádi se ptají, baví je úkoly, touží poznat nové věci; jsou aktivní a učenliví. Dále se objevil názor, že jedináčci se sice učí rádi, ale jen to, co se jim zamlouvá, přičemž preferují náročnější hry a úkoly (u 1 z oslovených). Jiný názor zase říká, že i v této oblasti je pro jedináčky stěžejní věci být první (u 1 z dotázaných). A další názor hovoří o tom, že tyto děti rády iniciují hry, ovšem obecně potřebují spíše motivovat, přesvědčovat (u 1 z oslovených). Podle další respondentky je postoj jedináčků k učení a úkolům různý, nezávisí to na faktu, že nemají sourozence. Jedna učitelka nedokázala na otázku odpovědět.

Samostatnost, zvládání sebeobsluhy

Co se týče míry samostatnosti dětí v sebeobsluze, 8 učitelek vnímá **prvorozené děti** jakožto šikovné, do určité míry samostatné nebo dokonce velmi či zcela samostatné v záležitostech oblékání, hygieny i stolování. Pokud tyto děti potřebují pomoci, tak spíše jen v detailech. Jedna kantorka zdůraznila aspekt vedení rodičů. Dvě z učitelek považují míru zvládání sebeobsluhy za různou.

Druhorozené děti jsou dle poloviny dotázaných přiměřeně až velmi samostatné. Dvě z učitelek si myslí, že sebeobsluha těchto dětí záleží na jejich věku, nikoliv na pořadí narození. Další názory jsou zastoupeny málo: druhorození jsou samostatní, ale pomalí (1 z dotázaných), druhorození jsou méně samostatní (1 z dotázaných). Jedna z učitelek nedokázala posoudit.

U **nejmladších dětí** má 6 z dotázaných učitelek zkušenost, že se jedná o děti velmi samostatné ve všech sebeobslužných činnostech. Některé kantorky tuto skutečnost přičítají zejména napodobování starších sourozenců. Také se objevily názory, že benjamínci jsou spíše méně samostatní (u 1 z dotázaných), nebo že se často spoléhají na ostatní (rovněž u 1 z dotázaných učitelek). Zbytek, tedy dvě z oslovených, nedokázal posoudit.

Otázka samostatnosti a zvládání sebeobsluhy je u **jedináčků** velmi individuální, jak si myslí 4 z oslovených učitelek. Ovšem 3 z respondentek mají zkušenost, že tyto děti jsou

spíše nesamostatné, častěji potřebují asistenci paní učitelky nebo spoléhají na pomoc ostatních. Dvě z dotázaných kantorek znají jedináčky jako naopak samostatné. Jedna z oslovených nedokázala posoudit.

Úroveň řeči, vyjadřování

K tématu úrovně řeči dětí, vyjadřování, výslovnosti, šíře slovní zásoby a podobně celá polovina respondentek uváděla značné rozdíly mezi **prvními dětmi**, s tím, že opravdu nelze jmenovat něco specifického, a že záleží na rodinném prostředí, na tom, jak s dítětem komunikují rodiče, na jejich výchově. Podle dalších 2 kantorek se u prvorozených vyskytují komunikační schopnosti a zvládnutí hlásek přiměřené jejich věku. Dvě z učitelek mají u těchto dětí zkušenosti s nadprůměrnou slovní zásobou a dobrou výslovností. Jedna kantorka nedokázala říci.

Co se týče dosažené úrovně řeči **druhorozených**, polovina oslovených učitelek se vyjádřila, že se jedná o záležitost individuální, související spíše s věkem a přístupem rodičů. Dvě z kantorek vnímají u druhých dětí častěji se vyskytující horší výslovnost. Další dvě z dotázaných vůbec nedokázaly říci. Zcela spokojena s úrovní řeči druhorozených byla jen jedna učitelka.

U otázky úrovně řeči **nejmladších dětí** bylo u oslovených učitelek nejčastější vyjádření, že nevědí, že to nedokážou posoudit (3 z respondentek). Podle dvou z dotázaných jde o záležitost individuální. Další dvě z oslovených učitelek vidí u benjamínků většinou úspěšné zvládnutí řeči, dobrou slovní zásobu i vyjadřování. Naopak dvě z kantorek mají u nejmladších dětí zkušenost spíše s horším vyjadřováním, horší výslovností i slovní zásobou. Zbytek (1 z dotázaných) dává úroveň řeči u těchto dětí do souvislosti s jejich přirozeným vývojem.

Jedináčci většinou mívají dobrou výslovnost, slovní zásobu i vyjadřování podle 3 z dotázaných učitelek. Dvě z respondentek v této oblasti vidí u jedináčků dva typy dětí - první typ mluví hodně a dobře, druhý mívá s vyjadřováním různé potíže, například s výslovností. Podle dalších dvou z oslovených učitelek jedináčci v tomto odpovídají běžnému průměru vzhledem k věku. Byl zmíněn rovněž názor, že se jedná opět o záležitost individuální (u 1 z dotázaných). Dvě z respondentek na dotaz nedokázaly odpovědět.

Adaptace na mateřskou školu

Adaptaci na mateřskou školu u **prvorozených** vnímají 3 z kantorek jako zcela bezproblémovou, dokonce se někdo vyjádřil, že nástup do školky pro tyto děti bývá "vysvobození". Pro 6 učitelek je to záležitost velmi individuální, odvíjející se od rodinného prostředí a od osobnosti dítěte. A jedna z dotázaných uvedla, že se často stává, když je matka dítěte na rodičovské dovolené s mladším sourozencem, že starší dítě je smutné, že musí do školky a nemůže být s rodinou doma. Některé děti ale reagují opačně - do školky najednou velmi chtějí.

Adaptace na mateřskou školu je i u **druhorozených** vnímána často velmi individuálně - podle poloviny respondentek podoba a délka adaptace závisí spíše na faktorech, jako je rodinné prostředí, přístup rodičů, povaha dítěte, zejména jeho citové založení. Dle 3 z oslovených učitelek bývá adaptace u druhých dětí bezproblémová, naopak děti jsou na školku dobře připravené a díky staršímu sourozenci již většinou vědí, co mohou v souvislosti s docházkou do mateřské školy očekávat. Objevil se také názor, že druhorození se občas potýkají s nechtím jít do školky, ale jinak se u nich s adaptací větší problém nevyskytuje (1 z dotázaných). Zbylá kantorka nedokázala otázku posoudit.

U **nejmladších dětí** je adaptace na mateřskou školu vnímána nejčastěji jako bezproblémová (u 4 z oslovených učitelek). Další 3 z kantorek mají za to, že je to u těchto dětí značně různé, přičemž záleží spíše na povaze dítěte, na přístupu rodičů a také třeba na tom, zda má dítě ve školce sourozence. Dále byl zmíněn názor, že nejmladší děti bývají nejvíce fixovaní na rodiče (u 1 z oslovených). Zbylé 2 z respondentek nedokázaly na otázku odpovědět.

Adaptace na školku bývá u **jedináčků** velmi různá, souvisí spíše s přístupem rodiny a povahou dítěte, jak uvedla polovina respondentek. Další 3 z oslovených učitelek mají zkušenost, že s adaptací jedináčků bývají menší problémy, především zpočátku, například kvůli tomu, že musí přijmout, že ve školce nebudou tak obdivované a opečovávané jako doma. Objevil se také názor, že adaptace těchto dětí na školku bývá velmi problematická, často s výskytem citového vydírání rodičů dítětem (uvedla 1 z dotázaných). Jedna učitelka nedokázala říci.

Změny v chování dětí po narození mladšího sourozence

Dále jsem zjišťovala, zda paní učitelky mají u dětí zkušenosti se změnami chování po narození sourozence. Podle 7 z oslovených učitelek se nějaká reakce na tuto rodinnou událost objevuje u dětí vždy. Zbylé 3 z respondentek takové reakce pozorují jen u části dětí, ne u všech. Co se týče konkrétních změn v chování dětí, polovina oslovených učitelek pozorovala u dětí poté, co se jim narodil mladší sourozenec, různé formy předvádění a upozorňování na sebe, větší "zlobení", tedy neposlouchání, nedodržování domluvených pravidel. Dále 3 z respondentek má u dětí v tomto období zkušenost také s regresivním chováním, kdy se děti začaly počůrávat, odmítaly samy jíst, vyžadovaly pomoc i s tím, co již dávno zvládaly. V menší míře dotázané kantorky zmiňovaly nejistotu, podrážděnost, přecitlivělost, vztahovačnost, ve výjimečných případech agresivitu nebo třeba koktání. Zcela ojediněle byly u dětí pozorovány také změny pozitivní - lepší kooperace, vyšší ohleduplnost a také chápavost vůči mladším spolužákům (u 1 z respondentek).

3.7. Shrnutí všech výsledků výzkumu

3.7.1. Pohled rodičů na sourozeneckou problematiku a na vliv pořadí narození na povahu dětí

1. Vlastnosti pozorované u dětí v souvislosti s jejich pořadím narození

Oslovení rodiče **prvorozených** vnímají tyto své děti hlavně jako **komunikativní a opatrné**, také coby **pomáhající, společenské, aktivní, tvrdohlavé a kreativní**. Často také jako **učenívé, zodpovědné, ctižádostivé a s vůdčí tendencí**.

Druhorozené (nebo prostřední) děti byly svými rodiči popsány především jako **komunikativní**, rovněž jako **veselé a zvědavé**. Navíc také jakožto **hravé, společenské, temperamentní a závislé na rodičích**. Několikrát zaznělo, že jsou **dominantní**, ale to pouze **druhorozené dívky**. I kreativita byla zmíněna jen u druhorozených. U těch, oproti prostředním dětem, převažovala také závislost na rodičích a větší „živost“. Naopak **pouze u prostředních** se vyskytlo označení **"pohodář"**. Zvláštním typem druhorozeného dítěte jsou ve výzkumu **dvojčata**, dva chlapci, kteří se narodili zhruba dva a půl roku po prvorozeném chlapci; ti se chovají typicky jako dvojice prvorozeného a druhorozeného.

Oslovení rodiče **benjamínků** své děti vidí především jako **společenské, přátelské, komunikativní a srdečné**. Méně často jako **toužící po pozornosti, zvědavé, veselé, samostatné, samotářské a s vůdčí tendencí**.

Dotázané matky **jedináčků** označovaly své děti především jako **komunikativní, srdečné, zábavné, společenské a opatrné**. Méně často jako **zodpovědné, systematické, svědomité, sebekritické, diplomatické, sebevědomé, manipulativní, vzteklé, často obviňující druhé, houževnaté a iniciativní**. Z rozhovorů vyplynulo, že tito jedináčci si jsou podle matek **méně jistí ve společnosti dětí**, spíše se jim podřizují a

nechávejí se vést, jen někdy naopak vedou ostatní. Jedno z dětí zcela upřednostňuje dospělé. Všechny tyto děti **se rády učí**, jsou zvědavé a nadšené do plnění úkolů i vlastní tvorby. **Polovina z nich doma pomáhá ráda**, druhá polovina ne. Většina těchto dětí měla **určité problémy s adaptací na mateřskou školu**, ty ovšem netrvaly příliš dlouho.

2. Vzájemné vztahy sourozenců

Jak z rozhovorů vyplynulo, z 13 dotázaných rodičů více dětí jich 5 nepozorovalo u svých prvorozených dětí **v období po narození sourozence** žádné změny v chování, které by stály za zmínku, **8 rodičů ano**. U dětí, které měly určité problémy s přijetím situace, se vyskytly nejčastěji **vzdor, vztekání, nerespektování pravidel a odmítání matky**, potom **větší mazlivost** a také **lítostivost, plačtivost**; ve dvou případech **odmítání školky**, ve dvou případech **regrese ve vývoji**. U většiny dětí se vyskytovalo více problémů.

Aby oslovení rodiče v období příchodu druhého dítěte pomohli prvorozenému přijmout změny, které s tím souvisí, nebo aby řešili projevy žárlivosti u prvorozeného dítěte, nejčastěji své první **dítě zapojili do péče o miminko**. Také se snažili prvorozenému **věnovat dostatek času**. Někdy většinu péče o starší dítě **převzal otec nebo prarodiče**. Ojediněle rodiče nechávali situaci **volný průběh** a čekali, až problémy u prvorozeného samy odezní.

Ze 13 dotázaných rodičů více dětí jich **10** označilo **sourozenský vztah svých dětí** za **pěkný, blízký, pevný** (děti si spolu hrají, tráví čas, pomáhají si, myslí na sebe, drží spolu). Z rozhovorů vyplynulo, že **jeden** sourozenecký vztah je **spíše složitější** (chlapec a mladší bratři-dvojčata) a **dva** jsou **poněkud komplikované**. Pravděpodobnými **důvody** jsou **podle rodičů zejména větší nesoulad povah, zájmů a potřeb dětí**, což je v jednom případě způsobeno **probíhající pubertou**.

Všichni dotázaní rodiče mluvili o tom, že se **snaží podporovat dobré vztahy mezi svými dětmi**. Nejčastěji jim **vysvětlují, jak se k sobě mají chovat a jak je i pro jejich budoucí život důležité mít sourozence, se kterým si budou rozumět a pomáhat**.

Rodiče také většinou **dohlíží na dodržování domluvených pravidel**, především na to, aby si děti fyzicky neubližovaly, případně **usměrňují příliš dominantní dítě**, které by chtělo svým sourozencům stále rozkazovat. Ve většině případů rodiče vztahy mezi dětmi podporují také **společným trávením většího množství času**.

U **11** z oslovených **rodičů** jsem měla možnost zjistit, jak se **vztahy dětí vyvinuly po roce** a několika měsících od původního rozhovoru. Téměř všichni rodiče uvedli **buď zlepšení těchto vztahů, nebo** řekli, že **vztahy zůstaly pořád stejně hezké**. Pouze **v jednom případě** matka konstatovala **zhoršení vztahu mezi dětmi**, což zdůvodnila nastupující **pubertou** staršího dítěte.

3.7.2. Pohled učitelek mateřských škol na problematiku vlivu pořadí narození na povahu a chování dětí a na problematiku reakce dětí na narození sourozence

1. Vlastnosti pozorované u dětí v souvislosti s jejich pořadím narození

Učitelky mateřských škol mají zkušenost, že **prvorozené děti** bývají nejčastěji **ctízádné, cílevědomé a aktivní**, často také **společenské, pečlivé, tvrdohlavé** a s **vůdčí tendencí**. Dvě z učitelek mají zkušenost s dvěma typy prvních dětí - **samostatným a nesamostatným**, který se jeví rovněž jako rozmazlený a závislý na rodičích. V otázce reakcí na nepříjemné situace bylo zjištěno, že prvorození **nesou kritiku nebo neúspěch docela těžce**, s nevolí a zahanbením. Ve sporech občas mívají sklon obvinít druhé, ospravedlnit se. **Paní učitelku** prvorození většinou **respektují**, poctivě plní její pokyny a dodržují pravidla. Dokonce sedm z deseti oslovených učitelek má zkušenost, že **prvorození mají rádi ostatní děti, vyhledávají je a dobře s nimi spolupracují, také rádi iniciují a vedou hry**. Naprostá většina prvorozených se touží **dozvídat nové věci, klade otázky a ráda plní úkoly**. První děti jsou převážně **samostatné v záležitostech sebeobsluhy**. **Úroveň řeči** je většinou u prvorozených

různá, dle kantorek záleží spíše na rodinném prostředí, na komunikaci rodičů s dětmi. Dvě z kantorek vnímají u prvních dětí nadprůměrnou slovní zásobu a dobrou výslovnost, další dvě úroveň přiměřenou věku. **Adaptace na mateřskou školu** je u prvorozených **častěji individuální**, související s rodinným prostředím a osobností dítěte, méně často zcela bezproblémová.

Podle čtyř z deseti učitelek se **druhorozené (a prostřední) děti** snaží **prosadit, být vidět, vyniknout, jsou ctižádostivé a soupeřivé**. Podle dalších tří z deseti oslovených kantorek se často u druhých dětí vyskytují **dva typy - samostatný, komunikativní a soupeřivý** a druhý typ, který je **nesamostatný a závislý na rodičích**. Podobně v otázce reakcí těchto dětí na nepříjemné situace se podle učitelek mnohdy objevují dva typy druhorozených - **lítostivější, plačtivý první typ a agresivní, hodně defenzivní druhý typ (oplácí, žaluje)**. Druhorození mívají **k paní učitelce** víceméně vstřícný, pozorný a **respektující vztah**, dostatečně komunikují. **Vztah** druhých dětí **k vrstevníkům** ve třídě je podle poloviny respondentek **dobrý, spíše submisivní**: druhorození hezky **spolupracují, jsou přizpůsobiví, často se podřizují a nechávají se vést**, hlavně staršími dětmi, **občas** jsou spíše **samotáři a pozorovatelé** ostatních. Dle dvou z dotázaných druhorození s ostatními hodně soupeří. V otázce **postoje** těchto dětí **k učení a řízeným činnostem** byly popsány **dva typy - aktivní** a zvědavý, rád plní úkoly, a **pasivní**, který si hraje raději podle sebe, preferuje méně náročné činnosti a je nutné jej k úkolům více motivovat. Podle poloviny dotázaných jsou druhorození **dostatečně samostatní v oblasti sebeobsluhy**, dle dvou z respondentek je to individuální, záleží na věku dětí. **Úroveň řeči** u druhých dětí je nejčastěji **různá**, související s věkem a přístupem rodičů. Také **adaptace na mateřskou školu** u druhorozených bývá často **individuální**, závislá na rodinném prostředí a povaze dítěte. Tři z deseti kantorek ji vnímají jako jasně bezproblémovou.

Nejmłodší děti jsou podle dotázaných učitelek většinou **veselé a samostatné**, často také **společenské, zvědavé, průbojné, odvážné, komunikativní, temperamentní a důvěřivé**. V otázce reakcí benjamínků na nepříjemné situace se vyskytly stejně často **dva názory** - dle jednoho nejmłodší děti **nesou kritiku či neúspěch špatně**, bývají

lítostivé, smutné, často i vzpurné a neochotné; podle druhého **reagují různými způsoby**. Podle čtyř z deseti respondentek mají benjamínci **k paní učitelce pozitivní, respektující vztah**; dle dvou z respondentek naopak negativní (domluvy, protesty, horší komunikace), dle dalších dvou oslovených je to různé. V otázce **vztahu k ostatním dětem ve třídě** jsou benjamínci vnímáni nejčastěji jako **přátelští, veselí, poněkud hlučnější; organizují hry, často baví ostatní, někdy mají vůdčí tendenci**. Dle čtyř z deseti dotázaných kantorek se nejmladší děti **učí rády**, jsou aktivní, nadšené, ochotně spolupracují; podle dvou dotázaných **se rádi učí jen něco**, dle dalších dvou jsou **spíše pasivní**. V otázce **sebeobsluhy** vycházejí benjamínci dle odpovědí jako **převážně velmi samostatní. Úroveň řeči** u nich bývá **různá**, učitelkami těžko souditelná. Čtyři z deseti oslovených učitelek mají **adaptaci na mateřskou školu** nejmladších za **bezproblémovou**, tři z deseti za **různou**, přičemž dle kantorek často záleží i na tom, zda má dítě ve školce sourozence.

Jedináčky dotázané učitelky znají jako především **sobecké, také velmi dominantní, manipulativní a nepřizpůsobivé osobnosti**. Často rovněž jako **rozmazlené, tvrdohlavé, bojácné a vyžadující pozornost**. Dokonce sedm z deseti oslovených má zkušenost, že jedináčci se **při setkání s kritikou, sporem či neúspěchem cítí špatně, často dotčeně, uraženě, ukřivděně; mívají i problém uznat svou chybu**. U respondentek převažuje názor, že jedináčci **hůře respektují paní učitelku**, mnohdy si chtějí spíše prosadit své názory a potřeby, rádi diskutují a mají problém se podřídít. Podobné je to i se vztahem k ostatním dětem - **i když jedináčci mají další děti rádi, většinou s nimi soupeří, určují hru, chtějí rozkazovat a být středem pozornosti**. V oblasti učení jsou **aktivní, zvědaví, učenliví**. Zvládání **sebeobsluhy** u jedináčků se jeví spíše jako **individuální**, méně často jako problematické - vyžadují asistenci. **Úroveň řeči** bývá u jedináčků dosti **různá**. **Adaptace na školku** je u těchto dětí **individuální**, podle dotázaných závisí na přístupu rodiny. Tři z deseti kantorek uváděly s adaptací jedináčků **menší problémy, hlavně zpočátku**.

2. Změny v chování pozorované u dětí v souvislosti s narozením sourozence

Podle **7 z 10** oslovených učitelek se **u dětí po narození jejich mladšího sourozence vždy vyskytne určitá reakce**, nějaká změna v chování; dle **3 z 10** respondentek se změny objeví **jen u některých dětí**. Co se týče projevů těchto reakcí, nejčastěji dotázané učitelky pozorovaly u dětí **různé formy předvádění a upozorňování na svou osobu, neposlouchání, nedodržování domluvených pravidel**; méně často si všimly **regresivního chování**, návratu do raného dětství.

3.8. Diskuse

Ve svém výzkumu jsem věnovala pozornost pohledu učitelek a rodičů na specifika dětí vzhledem k pořadí jejich narození, na reakce dětí na narození jejich mladšího sourozence a také pohledu rodičů na sourozenecké vztahy jejich dětí a na podporu těchto vztahů.

Úroveň řeči dětí, jejich samostatnost v sebeobsluze a do značné míry i adaptace na mateřskou školu byly dotázanými učitelkami často hodnoceny jako velmi individuální, odvíjející se od povahy dítěte, jeho citového založení, rodinného prostředí, zejména přístupu rodičů, a od věku dítěte. Povaha dětí, jejich reakce, vztahy a postoj k učení se už v určité míře mezi dětmi vzhledem k jejich sourozeneckým konstelacím lišily. Prvorozené děti jsou u oslovených učitelek vnímány celkově výrazněji jako ctižádostivé a ve všech směrech aktivní, toužící po novém vědění a úkolech, hůře nesoucí neúspěch, dodržující pravidla, respektující autoritu, dosti samostatné, s vůdčími ambicemi a většinou také ochránářské, pomáhající ostatním. Lemanův i Adlerův obraz prvorozeného jsou tak výzkumem do značné míry potvrzeny. Adler zdůvodňuje ctižádostivost prvorozených touhou po moci a také často snahou upoutat pozornost rodičů, v níž jim bylo narozením mladšího sourozence něco vzato. Také pohled rodičů na prvorozené je s výše uvedeným téměř totožný, ovšem s tím, že v prvé řadě rodiče

tyto své děti vnímají jako komunikativní a opatrné. Zmíněná vystupující opatrnost možná pochází ze srovnání s druhorozeným dítětem, které podle Lemana bývá mnohdy opakem svého staršího sourozence.

Druhorozené děti se podle Adlera snaží dohnat svého staršího sourozence, bývají tedy aktivní, někdy i panovačné, protože chtějí být někomu nadřazeny. Velmi aktivní, energické a snaživé bývají především mladší sestry, které mají staršího bratra. Pokud u druhorozeného dítěte dojde vlivem rodinné situace k zesílení pocitu méněcennosti, stává se naopak pasivním. Podle Lemana jsou druhorozené a prostřední děti nejméně vyhraněné a někdy plně protikladů. Prostřední bývají nejvíce vyrovnaní. Někteří druhorození jsou spíše nesmělí a uzavření, jiní jsou veselí a přátelští. Někteří ustupují, jiní bojují. Ne vždy dodržují pravidla, na což upozorňuje i Adler. Oslovení rodiče své druhé děti vnímají hlavně jako komunikativní, veselé a zvědavé, také jako hravé, společenské, temperamentní a závislé na rodičích. Vidíme protiklad společenskosti a závislosti na rodičích. Rodiči výše popsaný typ koresponduje s Adlerovým i Lemanovým spíše "aktivnějším" typem druhorozeného. Druhorozené dívky z výzkumného souboru, které mají staršího bratra, byly většinou rodiči charakterizované jako dominantní (organizující svého bratra) a aktivní. Prostřední děti byly často zase dotázanými rodiči označeny jako „pohodáři“, což souhlasí s Lemanovým vyjádřením o velké vyrovnanosti prostředních dětí. Druhorozená dvojčata, která ve výzkumném souboru také byla, odpovídala Lemanově zkušenosti, kdy se z dvojčat stane nejčastěji tandem prvorozeného a druhorozeného. Učitelky mateřských škol celkově popsaly dva typy druhorozených - samostatný, soupeřivý typ, a typ pasivní, nesamostatný, závislý na rodičích. A také typ lítostivý, který se objevuje podle všeho většinou v typu pasivním, a typ agresivní, který je zřejmě spojen s typem soupeřivým. Někteří druhorození s ostatními dětmi soupeří, jiní se spíše podřizují a nechávají se vést, což opět odpovídá dělení na typ aktivnější a typ pasivnější, což vyplývá jak z Adlerových zkušeností, tak z Lemanových (například bojující vs. ustupující dítě).

Pro nejmladší je podle Adlera stěžejní věcí mít převahu nad ostatními, prosadit se. Mohou tak být velmi snaživí a úspěšní, nebo pokud mají pocit, že se jim vyniknout nepodaří, zkoušejí se prosadit problematickými způsoby. Mnohdy bývají rozmazlení, upovídání, bojovní, předvádějí se. Leman s ním v podstatě souhlasí, i on má

benjamínky za často rozmazlené, okouzující okolí, předvádějící se, upovídané, odvážné, někdy neomalené. Dotázaní rodiče vidí své nejmladší jako hlavně komunikativní, společenské, přátelské a srdečné, občas jako toužící po pozornosti, zvědavé, veselé a samostatné, samotářské a s vůdčí tendencí. Kromě samotářství uvedené vlastnosti korespondují s Adlerovým i Lemanovým obrazem nejmladšího dítěte. Učitelky znají benjamínky především jako veselé a samostatné, také jako zvědavé, společenské, průbojné, odvážné, komunikativní, temperamentní a důvěřivé. V případě neúspěchu jsou někdy smutní, nebo vzpurní. Ve společnosti dětí jsou nejmladší veselí, hluční, baví a často organizují ostatní, často i rády vedou. I zkušenosti učitelek tedy vykreslují typ veselého, společenského, komunikativního, průbojného a odvážného dítěte, které rádo baví i vede ostatní.

Adler uvádí zkušenost s především často rozmazlenými a v důsledku toho panovačnými, nevěřícími si a nesamostatnými jedináčky. Podle něj se tato děti těžce vyrovnávají s méně přátelským chováním, mají problém se spoluprací a v kolektivu mohou být nespokojení. Touží po přátelství a po pozornosti všech v okolí. Mnozí jsou ctizádostiví a touží vyniknout nad ostatní. Leman nazývá jedináčky „superprvorozenými“, s tím, že mívají výraznější vlastnosti prvorozených. Navíc v důsledku rodinné situace bývají přirozeně egocentričtí. Mnozí jsou hodně rozmazlení. Obecně touží po úspěchu a neúspěch nesou těžce. Mezi vrstevníky se často necítí příliš jistě, dobře vycházejí s dospělými, bývají sebevědomí. Podle oslovených matek jsou jejich jedináčky komunikativní, srdečné, zábavní, společnější a opatrní, občas také zodpovědní, systematické, sebevědomí, manipulativní, vzteklí a obviňující druhé, sebekritičtí, diplomatické, houževnatí a iniciativní. Jak vidíme, s Lemanem i Adlerem se tyto názory rodičů jedináček shodují jen zčásti. Učitelky mateřských škol znají jedináčky jako hlavně sobecké, dominantní, manipulativní a nepřizpůsobivé, často jako rozmazlené, tvrdohlavé, bojácné a vyžadující pozornost, navíc jako špatně nesoucí neúspěch a hodně soupeřící s ostatními dětmi. Zkušenosti dotázaných učitelek už výrazně více korespondují s názory Adlera i Lemana. Rozpor ve vnímání matek jedináček a vnímání učitelek (a vlastně i Adlera a Lemana) je zajímavý. Možná může pocházet z nedostatku odstupu a nekritického pohledu matek jedináček.

Většina oslovených rodičů a také většina oslovených učitelek mateřských škol pozorovala u dětí v období po narození mladšího sourozence určité změny v chování. Učitelky si všimly nejčastěji předvádění se a nedodržování pravidel, méně často regresivního chování. Rodiče pozorovali především vzdor, vztek, nedodržování pravidel, odmítání matky, pak mazlivost a lítostivost, jen výjimečně regresi. Podle Adlera se prvorozené děti po narození mladšího sourozence touží navrátit do centra pozornosti rodičů. Mohou to dělat užitečným způsobem, kdy například pomáhají, nebo naopak neprospěšným způsobem, kdy mohou rušit, vzdorovat, obtěžovat, nespolupracovat apod. Narození sourozence navíc mohou brát jako zradu a mohou matku do jisté míry zavrhnout. Také Dalloz upozorňuje, že tyto děti se zcela pochopitelně bojí, že s příchodem sourozence přijdou o lásku rodičů, začínají přirozeně žárlit. Podle ní se žárlivost může projevovat třeba křikem nebo provokacemi, problematickým chováním apod. Podle Prekopové zase pláčem, vzdorem, odporem, odmítáním, nesamostatností, nebo naopak "vzorností". Obdobně Čapkovi v souvislosti s reakcí na narození sourozence hovoří jak o příkladném chování, tak o problematickém (předvádění se, nedodržování pravidel, závislost, plačtivost, „neschopnost“ apod.). Vidíme tedy, že problémy dětí oslovených rodičů s těmito uvedenými ve zmíněné literatuře naprosto souhlasí.

Většina rodičů se po příchodu druhého dítěte snažila pomoci prvorozenému tím, že jej zapojila do péče o miminko, také mu věnovala dostatek času, občas péče o prvorozeného byla výrazněji na straně otce či prarodičů. Ještě v těhotenství si všichni dotázaní rodiče s prvním dítětem o budoucím sourozenci a o možných změnách v životě a režimu rodiny povídali a děti připravovali. Jak Čapkovi, tak Prekopová doporučují rodičům právě ono zapojení prvorozeného do péče o miminko, dále dostatek času na první dítě a mazlení s ním, aby byl prvorozený ujištěn o trvajícím lásce a pozornosti svých rodičů. Pokud dojde k regresi, Prekopová radí na toto chování přistoupit, časem odezní samo. Čapkovi doporučují ještě povzbuzování a dodávání sebedůvěry.

Naprostá většina oslovených rodičů označila sourozenecký vztah mezi svými dětmi za pěkný, blízký, s tím, že se tento vztah snaží podporovat, například stanovením pravidel chování, vedením dětí k vzájemné spolupráci, pomoci, k respektování práv toho

druhého. Tyto snahy rodičů souhlasí s tím, co uvádí Čapkovi, podle nichž je stanovení pravidel a řádu jednou ze stěžejních věcí pro dobré vztahy, stejně jako zapojení velkých i malých dětí do domácích prací. O důležitosti pravidel a jejich dodržování mluví také Prekopová. Všichni tito autoři zmiňují ještě jednu věc, o které dotázaní rodiče mluvili jen zčásti. A to, že pořadí narození a samozřejmě věk dětí by se měly odrážet nejen v rozdílných povinnostech dětí, ale také v různých právech. Někteří rodiče sice zmiňovali pomoc starších dětí a jejich povinnosti, nikoliv ale tomu odpovídající větší práva, různé výhody plynoucí z vyššího věku.

4. Závěr

V teoretické části své bakalářské práce jsem se snažila přiblížit teorie Alfreda Adlera a Kevina Lemana, pojednávající o vlivu pořadí narození na povahu a chování dětí. Také jsem představila názory několika psychologů v oblasti sourozenecké rivality a žárlivosti, včetně rad a doporučení, jak pomoci dětem přijmout mladšího sourozence.

V praktické části práce jsem představila výsledky svého smíšeného výzkumu, který mapoval zkušenosti a názory učitelek mateřských škol na povahu a chování dětí vzhledem k pořadí jejich narození a na proměnu chování dětí v souvislosti s narozením mladšího sourozence a který zjišťoval pohled rodičů na povahu a chování dětí vzhledem k problematice sourozeneckých konstelací a vzájemných vztahů, zkušenosti s přípravou dítěte na narození mladšího sourozence a případnou podporu sourozeneckých vztahů.

Cíle práce, přiblížení teorií o sourozeneckých konstelacích a problematiky sourozeneckých vztahů a prozkoumání platnosti vlivu těchto teorií v dnešní době, bylo dosaženo.

5. Literatura

ADLER, A. *Psychologie dětí : děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh, 1994. 155 s. ISBN 80-85809-22-2.

ČAPEK, J., ČAPKOVÁ, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Praha : Portál, 2010. 120 s. ISBN 978-80-7367-779-4.

DALLOZ, D. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002. 112 s. ISBN 80-7178-596-2.

DRAPELA, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Vydání šesté. Praha : Portál, 2011. 176 s. ISBN 978-80-262-0040-6.

LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. Praha : Portál, 2016. 312 s. ISBN 978-80-262-1100-6.

PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě*. Vydání třetí, v Portálu druhé. Praha : Portál, 2015. 160 s. ISBN 978-80-262-0885-3.

Přílohy

Ukázky rozhovorů

Rozhovory s rodiči

Paní Martina (33 let) má dvě děti, starší syn má necelé 4 roky, mladší syn má necelé 2 roky, jejich věkový rozdíl je 23 měsíců.

Prvorozený syn je dle své matky opatrný a odpovědný, stydlivý, rád si o všem povídá, vyžaduje pozornost rodičů, je hodně mazlivý a spíše „*maminčin*“. Hlídá si své hračky, má rád, když je vše na svém místě. Nemá rád chválu (už se dokonce stalo, že po pochvale rozbrečel; možná je to reakce na přehnaně chválící babičku), ale sám hodně chválí svého mladšího bratra; prohry mu, zdá se, nevadí. Od ostatních dětí si nechává dost líbit, trochu se bojí, stydí; ovšem doma je potom podle maminky za „*sobce*“ a mladšímu bratrovi „*dává čočku*“. Často pozoruje starší děti, chtěl by se k nim přidat.

Druhorozený syn, jak maminka podotkla: „*Rád objevuje, všude vyleze*“. Ještě neumí dobře mluvit, ale už dokáže popírat svou vinu: „*ne!*“. V tom, co dělá, je vytrvalý, nenechá se odradit. V současné době prochází obdobím vzdoru, hodně se vzteká, jinak je veselý, společenský, srdečný a zábavný. Svému bratrovi často kazí hru, boří stavby. Zpočátku tíhl k otci, nyní už k oběma rodičům.

Starší syn byl připravován na příchod sourozence již během těhotenství matky, v porodnici pak dostal hračku - jako "dárek" od mladšího bratra. Po porodu se rodiče snažili více věnovat prvorozenému, také ho zapojili do péče o miminko. Jak vysvětlila maminka: „*Různě podával věci, později ho i krmil, opatroval ho, své hračky mu ale půjčovat nechtěl*“. Protože mladší hoch svého bratra v noci často rušil, starší už nechce dalšího sourozence, přestože rodiče by si ještě jedno dítě přáli. Co se týče možných změn v chování staršího syna po příchodu sourozence, prvorozený se po narození bratra stal více mazlivým a častěji se vztekal, obojí se časem upravilo, zmírnilo. Když starší nastoupil do školky, doma plakával, do školky nechtěl jít, chtěl být s maminkou

doma, a ptal se, proč je bráška s maminkou doma, a on musí jít do školky. V tomto období se také začal počůrávat.

Podle matky je mezi dětmi hezký vztah: mají se rádi, hrají si spolu, zabaví se, snaží se druhého zastat. Jsou ovšem některé dny, kdy se dokážou prát i celý den. Starší chlapec svému bráškovu občas i nadává. Jednou je dominantní první hoch, podruhé ten druhý. Rodiče je vedou k tomu, aby se omluvili, pokud si nějak ublíží; také dbají na dodržování různých rituálů, na pusinky, objetí; vysvětlují pohnutky toho druhého, pokud dojde ke sporu mezi dětmi.

Po roce a 5 měsících od tohoto rozhovoru maminka konstatuje, že se vztah mezi dětmi trochu změnil, jsou mnohem větší „partáci“ než dříve. Hodně si spolu hrají, jsou jako „nejlepší kámoši“. Ani o hračky se neperou, když už je občas nějaká rozepře, řeší ji přes matku. Chovají se k sobě moc hezky – když je v misce poslední sušenka, tak ji rozpůlí, aby se dostalo na oba; když je jeden nemocný, druhý mu přinese pití a stará se o něj.

Paní Ivana (36 let) má dvě děti, starší je holčička (necelých 5 let), mladší chlapeček (čerstvé 3 roky).

Holčička je prý hodně aktivní, ale klidná, v kolektivu velmi přátelská, extrovert. Někdy je až příliš samostatná, mazlí se už nerada. Má smysl pro spravedlnost, někdy se uráží. Jeví se jako pořádnější a důvěřivější než bratr.

Chlapec je dle slov matky „cítá“, chce se i více mazlit. Je ale rovněž mnohem vypočítavější než jeho starší sestra - aby tak dosáhl svého. Také se více vzteká než sestra. Projevuje se jako bojácnější, zdrženlivější, spíše pozorovatel dění okolo; introvert, který se ovšem dokáže podle maminky i „rozparádit“.

Rodiče dcerce o miminku řekli během těhotenství, maminčino břicho vnímala, ale zřejmě si to ve svém věku neuvědomovala. V porodnici byla dle matky „velmi šokovaná“. Zhruba tři měsíce měla problém bratříčka přijmout (tehdy jí nebyly ještě ani dva roky). Více přilnula k tatínkovi a k mamince nechtěla. Hodně trucovala, vymáhala si pozornost křikem. Došlo k určité regresi - chtěla být miminkem, chtěla, aby ji rodiče opět začali krmit, přebalovat, toužila po dudlíku i po kojení; chtěla, aby ji rodiče chovali jako miminko. Po třech měsících bratříčka přijala a snažila se o něj pečovat.

Děti jsou, jak matka říká, jako "Tom a Jerry" - milují se, ale mají i časté rozepře. Bojují o hračky i o pozornost - spíše mladší chlapec, který se i chce více mazlit. U dětí se vyskytuje podle matky běžná rivalita, v posledním roce mezi dětmi převažují pozitivní projevy, snadněji se na čemkoliv domluví. Děti spíše spolupracují, občas se i navzájem varují před rodiči: „Pozor, máma jde!“. Starší holčička je většinou dominantní, bratra často vede. Rodiče snaží usměrňovat silnějšího a podporovat slabšího. Na druhou stranu si děti pomáhají. Hlavně starší holčička pomáhá bratříčkovi - s jídlem, oblékáním, půjčuje mu hračky, utírá mu i nosík. Občas i mladší chlapeček sestřičce podává hračky nebo různé věci.

Po roce od rozhovoru maminka dětí uvádí, že vztah dětí se vyvíjí dál, je jistě zase o něco pevnější. I když se sourozenci škádlí, je vidět, že se mají rádi a vzájemně se podporují. A to nejen doma, ale i ve školce, kde jsou spolu v jedné třídě. Paní učitelky je za tohle moc chválí.

Paní Veronika (43 let) má dvě děti, staršího syna a mladší dceru, s věkovým rozdílem 2 roky a 7 měsíců.

Podle matky je syn hodný, klidný, ctižádostivý, aktivní, občas urážlivý, spolehlivý, zodpovědný, důsledný; na první pohled je uzavřený, tichý, ale po počátečním odstupu už komunikativní, upovídaný. Když se mu něco nedaří, tak je našťvaný - jakoby našťvaný na matku. Nerad prohrává, trápí se chybami. Hodně si rozumí s dospělými a povídá si s nimi raději než s dětmi. Je velmi pečlivý a lítostivější než jeho sestra. Dokáže říct ostatním svůj názor, ale také se dokáže podřídít, přizpůsobit kolektivu. Jak maminka řekla: „*Odmalička se mu dalo všechno vysvětlit, na všem se s ním dalo domluvit*“.

Jeho sestra se matce jeví jako „živější“, průbojnější, do všeho se hrne. Říká o sobě: „*mi jde všechno*“. Ráda napodobuje paní učitelku, které rovněž pořád pomáhá. Je veselá, jako miminko ale hodně křičela. Své povinnosti dělá s větší lehkostí než bratr – samostatněji, ovšem méně pečlivě.

Chlapec se na narození sestřičky moc těšil, hodně si o tom s rodiči povídal. Rodiče důsledně dbali na to, aby se po narození miminka stále dostatečně věnovali i jemu. Také ho zapojili do péče o miminko - třeba podával dudlík a další věci. Nikdy na

sestřičku nebyl zlý. Když viděl maminku mazlit se s miminkem, chtěl se mazlit také. Byl to vždy pyšný bratr.

Děti spolu mají odmalička hezký vztah. Maminka řekla, že: „*Jako malincí se nikdy neprali - to začalo, až byli trošku větší*“. Také na sebe žalují. Umí si ale hezky hrát a drží spolu. Syn není pohybově nadaný. Protože ale chce umět všechno dělat, tak trpí tím, že sestra pohybově nadaná je, přestože je mladší. V tomto vztahu dominuje spíše mladší sestra. Bratr častěji ustoupí, protože nemá rád konflikty. Rodiče se děti snaží vést k tomu, aby se domluvily, aby dosáhly nějakého kompromisu. Například jeden den bude určitá věc podle jednoho, další den zase podle druhého dítěte.

Po roce a několika měsících od prvního rozhovoru matka dětí hovoří o tom, že děti mají vztah k sobě stále hezký vztah. Určitou prověrkou bylo pro ně období karantény, kdy si od sebe nemohli odpočinout, takže se na sebe častěji zlobili a žalovali rodičům. Dokážou si ovšem společně hezky hrát a hlavně drží spolu a pomáhají si.

Rozhovor s učitelkou mateřské školy

Paní učitelka Marcela, 41 let.

Prvorozené děti jsou podle zkušeností této paní učitelky nezávislé, iniciativní, společenské, aktivní, otevřené, vůdčí typy, zvědavé, lehce tvrdohlavé, v něčem pohodlné. Na kritiku, neúspěch či nepříjemné situace, jako je třeba i spor s jiným dítětem nebo nedorozumění s paní učitelkou, reagují zpočátku ukřivděně, poté většinou uznají svoji chybu. Nejčastěji mají s paní učitelkou ale moc pěkný vztah - kamarádský, otevřený, respektující, diplomatický. K dětem se chovají také většinou hezky: jsou rády ve společnosti dětí, zastanou se slabšího (ani třeba slabší děti neodstrkují u her), rády jsou „komiky“, spolupracují, mívají pocit zodpovědnosti za mladší, ovšem také často iniciují hry a chtějí vyhrávat. Prvorození se rádi učí nové věci, bez přesvědčování; jsou zvědavé a aktivní, nejraději mají logické hry a úkoly. K oblasti sebeobsluhy se paní učitelka vyjádřila: „*Prvorozený jsou hodně samostatný, maximálně lehká pomoc s oblékáním (přetočit triko z rubu na líc, pomoc s přední/zadní stranou*

trika)“. Také oblast řeči je dle ní u prvních dětí většinou bezproblémová, s dobrou výslovností. A co se týče adaptace na mateřskou školu, o té paní učitelka řekla: *„Adaptace je rozdílná, některé děti bez problémů, jiní prvorození mívají problém hlavně na prahu třídy (mezi dveřmi pláč, jakmile se dveře zavřou a rodič zmizí z očí, je po pláči). Někteří rodiče musí děti ujišťovat, že pro ně v danou dobu přijdou, že je ve školce nenechají“*.

Druhorozené děti bývají podle slov paní učitelky rozdílné: některé napodobují, jiné se snaží být vůdčí, komunikativní, samostatné. Pokud se setkají s kritikou, sporem či neúspěchem, většinou se zastydí; mívají rovněž snahu oplácet a žalovat. K paní učitelce mají také nejčastěji hezký vztah, bez problémů s ní komunikují a respektují ji jakožto autoritu. Společnost dětí druhorození vyhledávají, přestože umí být i samotáři a pozorovateli dění; spolupracují v pohodě, občas soupeří, spíše se možná „vezou“ než by vymýšlely. V oblasti učení druhorozené děti ochotně plní úkoly, mnoho věcí je zajímá. Mají rády především manuální činnosti, zejména skládání a vyrábění. V sebeobsluze bývají dle paní učitelky *„naprosto v pohodě“*. Úroveň řeči u druhorozených vidí paní učitelka stejně jako u prvních dětí jakožto dobrou, s dostatečnou slovní zásobou, s doložením, že slovní zásoba je: *„po čase docházky do školky ještě rozšířenější, bohužel o slova spíše nevhodná“*. Adaptace na školku bývá bez problémů, asi i díky tomu, že dítě už *„ví od staršího sourozence, jak to chodí, že je docházka samozřejmostí, a že jej rodiče ve školce neodloží napořád“*.

Nejmladší děti paní učitelka vnímá nejčastěji jako veselé, společenské, zvědavé, samostatné, komunikativní a důvěřivé. Když benjamínci narazí na problematickou situaci, většinou se snaží si všechno vyřešit sami. S paní učitelkou vycházejí rovněž bez problémů: komunikují, spolupracují, respektují. Co se týče ostatních dětí, jsou nejmladší děti podle paní učitelky *„kamarádké, společenské, určitě ne samotářské, hlučnější, víc se snaží prosadit, aby se o nich vědělo, veselé, vůdčí typ, umí se prosadit a ozvat“*. K učení benjamínci přistupují aktivně, se zájmem, tvořivě, rády plní úkoly. Z her je podle paní učitelky baví hlavně *„vyrábění, stavění domečků (z deky, z kostek), hry na učitele, lékaře“*. V oblasti sebeobsluhy nejmladší děti nemívají problémy, především díky napodobování starších sourozenců. Úroveň řeči a vyjadřování je dle slov paní učitelky *„v pohodě“*. Jako bezproblémovou vidí paní učitelka i adaptaci nejmladších na

mateřskou školu: do školky se benjamínci většinou těší a všechno jim díky sourozencům už přijde „*automatické*“.

Jedináčci jsou podle paní učitelky většinou tvrdohlaví, sobečtí, vůdčí, rozmazlení, na druhou stranu citliví, bázliví. V případě nepříjemné situace, například kritiky či neúspěchu, se tyto děti, jak konstatovala paní učitelka, cítí většinou „*dotčené, uražené, ukřivděné, mají sníženou schopnost vnímat kritiku*“. Vztah k paní učitelce bývá u jedináčků častěji problematický, protože tyto děti jsou hodně sebevědomé, rády rozkazují a hůře se podřizují. Dle slov paní učitelky jedináčkům „*společnost dětí nedělá problém, ale chtějí být vůdci, soupeři, předvádí se*“. Jedináčci sice rádi organizují hry, ale k úkolům a řízeným činnostem je třeba je více motivovat. V duchu soupeření preferují soutěživé hry. V sebeobsluze příliš samostatné nebývají – více potřebují, aby jim paní učitelka „*asistovala*“. Úroveň řeči bývá u jedináčků podle slov paní učitelky rozdílná – některé děti mají výborné komunikační schopnosti, jiné bývají „*lehce ušišlané*“. Co se týče adaptace na mateřskou školu, tam má paní učitelka s jedináčky zkušenost, že „*zpočátku se hůře začleňují, musí se sžít se skutečností, že v tomto prostředí zkrátka king nebudou jako doma*“.

Reakce dětí na narození sourozence paní učitelka pozorovala nejčastěji jako předvádění se a upozorňování na sebe. Řekla, že „*bylo znát, že dětem již není věnováno tolik pozornosti, jako když byly samy*“.